

Cestopisné črty, slovenské a uhorské reálie v Kollárových *Pamätiach z mladších rokov života*¹

Peter Podolan

Pri sledovaní priebehu života Jána Kollára je zrejmé, že cestovanie bolo pre neho obľúbeným spôsobom trávenia času, nielen zábavou, ale aj určitou formou získavania nových informácií. Priestor na kultivovanie tejto činnosti mal aj kvôli určitým negatívam rodinného zázemia už od mladosti. Okrem zachytenia niektorých detailov v jeho ranej korešpondencii sa ale pomerne dlho neodhodlal na zachytenie svojich zážitkov a poznatkov práve módnou formou cestopisu. Ak nepočítame virtuálnu cestu po slovanskom i neslovanskom svete, ktorú opísal v *Slávy dcere* a tomuto dielu predchádzajúcich znelkách, prvou prácou, ktorá sa formou približuje „čistokrvnému“ poňatiu cestopisu tejto doby, sú práve jeho *Pamäti z mladších rokov života*.² Až po nich nasledovali dva známe cestopisy z ciest po Itálii, z ktorých jeden bol vydaný s odstupom, až po autorovej smrti.³

Svojím charakterom je dielo v rovine cestovateľského pohľadu s ohľadom na autora na pomedzí medzi cestovateľom – tulákom či pútnikom a „cestujúcim“ z objektívnych príčin (teda za štúdiom a pod.). Práve „nutné“ cesty tvorili jadro Kollárovho cestovania, hoci cestoval aj nad tento rámec – zo záujmu a práve analýza jeho záujmov a dôvodov tohto počínania významne obohacuje naše znalosti o jeho myšlienkovom svete.

Hoci *Pamäti* už podľa názvu môžeme zaradiť medzi memoárové diela, hranica medzi memoármi a cestopisom je v tomto prípade veľmi úzka. Aj vo všeobecnosti je ťažké odlíšiť formu cestopisu a memoárov, pri takmer identickom subjektívnom prístupe sa totiž líšia vlastne iba cieľom. Pri cestopise je to iste opis samotnej cesty, zaujímavé podrobnosti a postrehy – avšak nie sú memoáre opisom cesty životom? V Kollárových *Pamätiach* tak môžeme nájsť všetky elementy a črty, ktoré boli neskôr charakteristické aj pre názvom a celkovým poňatím jasne vymedzené cestopisné práce, hoci naopak v nich môžeme nájsť

¹ Štúdia je výstupom projektu „Cestopisy Jána Kollára“ – Grant Univerzity Komenského č. UK/582/2010.

² Používali sme edíciu KOLLÁR, Ján. *Pamäti z mladších rokov života*. (ed. a prel. Rosenbaum, K. a Goláň, K.) Bratislava : Tatran, 1972, s. 9-214. Ide o slovenský preklad. Napriek zásade používať jazykový originál, sme s touto edíciou pracovali už skôr, takže nám umožnila použiť niektoré naše staršie záznamy a výsledky. Text sme kontrolovali a porovnávali s pôvodnou verziou z edície *Spisy Jana Kollára*. Díl čtvrtý. *Cestopis druhý a Paměti z mladších let života Jana Kollára, sepsaný od něho sama*. Praha : Nákladem knihkupectví I. L. Kober, 1863. V texte ďalej budeme používať skrátený názov *Pamäti*.

³ Teda tzv. „prvý“ cestopis – KOLLÁR, Ján. *Cestopis obsahující cestu do Horní Itálie a odtud přes Tyrolsko a Bavorsko, se zvláštním ohledem na slavjanské živly roku 1841 konanau a sepsanou od Jana Kollára*. Pešť : Tiskem Trattner-Károlyiho, 1843; tzv. „druhý“ cestopis – *Druhá cesta do Vlach*, vydaný až posmrtno v edícii súborného diela, zachytáva Kollárovu cestu po Taliansku, Švajčiarsku a Nemecka. KOLLÁR, Ján. *Cestopis druhý*. In *Spisy Jana Kollára*. Díl čtvrtý. *Cestopis druhý a Paměti z mladších let života Jana Kollára, sepsaný od něho sama*. Praha : Nákladem knihkupectví I. L. Kober, 1863.

prvky memoárového podania – zaznamenanie osobnej prítomnosti.⁴ Práca obsahuje aj výsostne cestopisné časti – výraznou je hlavne kapitola popisujúca Kollárovu cestu po Dolnej zemi v roku 1812, ale aj ďalšie rozsahom skromnejšie partie.⁵

Cestopisné elementy nachádzame aj v malebných úvodoch k jednotlivým pôsobiskám Kollára, rodnými Mošovcami počínajúc a Jenou, aspoň v tejto práci končiac. Kollár nás vždy uvádza ku geografickej polohe, ozrejmuje povahu krajiny, oboznamuje s výraznými vrchmi a riekami v okolí a následne prechádza k stručným a nevyváženým informáciám o histórii obce, o jej známych (najmä evanjelických) rodákoch či výskyte „výrazných“ osobností. Až potom sa naplno venuje jednotlivým „historkám“, ktoré mu uviazli v pamäti.

Pekným spôsobom dokumentuje svoje cesty vrátane príprav a zachytáva svoj pomerne moderný turistický záujem. S rozvinutím tohto princípu sa stretne naplno až v jeho cestopisoch, avšak Kollár vždy cestoval s otvorenými očami a myslou, aby zachytil svoje cestovateľské dojmy. Stretávame sa tak s Kollárom – pútnikom, pretože mu zdá sa vyhovuje, keď je jeho cieľom akoby putovanie, poznávanie cudzích svetov iba mimochodom – mladý muž sa z arkadickej romantiky vidieka dostáva na množstvo výrazne odlišných lokalít a do z toho vyplývajúcich situácií. Vidiecky pôvod sa tak nezaprie pri hodnotení práce roľníkov, zbieraní ľudovej slovesnosti, či opisoch ľudu – hoci je jeho osobný vzťah nemu zvláštny, odlišný od štúrovského nadšenia.⁶

Kollár si zachováva odstup daný vzdelaním, pociťuje jasne svoju príslušnosť k stavu inteligencie. Aj popisy situácií sa nevyomykajú akémusi triezvemu pohľadu sedliackeho rozumu, väčšinou s pragmatickým nadhľadom. Pravda, súvisí s tým aj takmer 20-ročný odstup od prvých prežitkov k spísaniu diela, vyzretie osobnosti a určite aj istý mentorský prístup, ktorý je v práci zvlášť cítiť. Dielko teda nie je iba akýmsi monológom pripravovaným pre „rovesníkov“ – pamätníkov,⁷ ale naopak malo mať agitačný charakter – naznačilo modelovú cestu chudobného študenta za vzdelaním a „prosperitou“ celkom iste však aj za istou autoritou a postaveniu či už v „lepších“ kruhoch, rovnako ako v srdciach národne cítiacich osobností; malo ukázať, že schopnosti a dávka talentu sa musia presadiť aj v menej

⁴ Množstvo cestopisných aj autobiografických prvkov môžeme vo všeobecnosti nájsť vo veľmi pestrej zostave jeho diel – od vedeckých, cez kazateľské a ideologické, pedagogické až k umeleckému – básnickému stvárneniu.

⁵ Teda okrem celej piatej časti – *Cestovanie po Dolnej zemi v prázdninách roku 1812*, tiež napr. II. časť, 11. kapitola – *Rozprávky. Vrchy. Vtáčky*; III. časť, 8. kapitola – *Cesta do Kláštora. Valentini*; 9. kapitola – *Cesta do Bystrice*; VI. časť, 12. kapitola – *Výchádzky a cesty z Bratislavy*; VIII. časť, 1. kapitola – *Cesta do Jeny*; 22. kapitola – *Cesta a návrat*.

⁶ Samozrejme za týmto pohľadom je treba vidieť úsilie, ktoré Kollár venoval zbieraniu ľudových piesní a pretavil do niekoľkých vydaní tejto zbierky.

⁷ Porovnaj ROSENBAUM, Karol. *Ján Kollár prozaik a teoretik kultúry*. In KOLLÁR, Ján. *Pamäti z mladších rokov života*. Bratislava : Tatran, 1972, s. 326.

priaznivých podmienkach.⁸ Pritom Kollár už predtým v Banskej Bystrici (1810 – 1812) v tomto duchu elegickým veršom napísal báseň „*Životopis mojej mladosti*“, ktorá sa však nezachovala.⁹

Práca samotná vznikla údajne na podnet poľského slavistu Adama Junoszu Rościszewskiego, ktorý Kollára vyzval k spísaniu pamätí.¹⁰ Dielko spisoval v rokoch 1836 – 1842,¹¹ no vyšlo až posmrtné, v súbornej edícii jeho diel v roku 1863.¹² Je zrejme, že sa neponáhľal s vydaním, pretože obsahuje veľa kritických hodnotení, opisovalo ešte žijúce osobnosti a osobné názory Kollárovi mohli spôsobiť mrzutosti.¹³ Pri analýze práce je preto takmer nemožné odlíšiť, kedy Kollár iba mechanicky zaznamenáva svoj prežitok a kedy už opis situácie upravuje sekundárne, resp. hodnotí svoje činy rozumom zrelého dospelého človeka.¹⁴ Pri čítaní práce ale musíme obdivovať Kollárovu pamäť a detailné zobrazenie opisovaných udalostí práve s takým časovým odstupom. Isté detaily, pravda, zachytil aj v predchádzajúcich prácach.¹⁵ Na mieste je i otázka, či si Kollár nevedol denník, aspoň v „cestovnej“ forme. Vskutku v jeho pozostalosti môžeme nájsť pomerne obsiahle záznamy, ktoré boli však ako „denníky“ označené iba pri archívnom zatriedovaní. V skutočnosti predstavujú najmä výpisky z rôznych diel a akúsi pracovnú bázu. Klasický denník, teda komplexné záznamy o svojom živote si Kollár zrejme nevedol – napriek podrobnostiam by totiž práca napísaná na základe denníkov bola zrejme ešte podrobnejšia a mala inú štruktúru.¹⁶ S najväčšou pravdepodobnosťou útržky minulosti vyhl'adával v pamäti, hoci interpretácie a hodnotenie udalostí už mohlo byť ovplyvnené skúsenosťami Kollárovho vyzretého „ja“.

⁸ Práve v tomto prístupe sa „hrdina“ (sám Kollár) veľmi približuje literárnym postavám – Jane Eyrovej a Anne zo Zeleného domu, ale i Frankensteinovmu umelému človeku.

⁹ KOLLÁR, ref. 2, s. 129.

¹⁰ Adam Junosza Rościszewski (1774 – 1844) chystal svoje „*Životopisy učeníých Slovanov*“, ktoré sa však zachovali iba v rukopisnej forme v pozostalosti. Okrem základných črt života Kollára žiadal aj o jeho obraz, aby ho mohol dať vyryť do medi. Ani jedna z dvoch kópií sa však nevydarila. KARÁSEK, Jozef. *Kollárova dobrozdání a nástin životopisný*. Praha : Nákladem české akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1903, s. XX. Podrobnosti o pripravovanej sérii životopisov a obrazov významných osobností obsahuje aj list A. J. Rościszewskiego Jánovi Kollárovi z 30. marca 1836 a nasledujúce listy. Fond Jan Kollár. Literární archiv Památníku národního písemnictví (ďalej iba LA PNP).

¹¹ ROSENBAUM, ref. 7, s. 326.

¹² *Spisy Jana Kollára*. Díl čtvrtý. *Cestopis druhý a Paměti z mladších let života Jana Kollára, sepsaný od něho sama*. Praha : Nákladem knihkupectví I. L. Kober, 1863.

¹³ Porovnaj s prípadom, kedy sa Kollárova kritika dostala k neželanému príjemcovi. KOLLÁR, ref. 2, s. 141-142.

¹⁴ Podobne ROSENBAUM, ref. 7, s. 328.

¹⁵ Najmä *Výklad čili přímětky a vysvětlivky ku Slávy dceře od Jana Kollára* a tiež *Slávy dcera*; tiež pozri ref. 4.

¹⁶ Mali sme možnosť analyzovať a s textom edície porovnať iba malý fragment pôvodného rukopisu. – „*U koncu školského roku...*“ Fond Jan Kollár. LA PNP. Text napriek pôvodne inému konceptu po aplikovaní vsuviek presne zodpovedá textu 3. kapitoly (VI. časť) – *Správcom sirotského ústavu*. Pri otázke denníkov je pravda na zváženie Kollárova zmienka o zápise do denníka pod názvom „*Moje myšlienky jednej noci, 27. októbra 1815*“ teda z čias jeho pobytu v Banskej Bystrici, čo znamená potrebu ďalšieho pátranie v jeho zachovanej pozostalosti. Porovnaj KOLLÁR, ref. 2, s. 150, podobne s. 168.

Pri opise udalostí sa pritom rýdzo faktografický prístup takmer neobjavuje.¹⁷ Miestopisné údaje majú skôr ilustračný ráz a vytvárajú pozadie prebiehajúcich udalostí, ktoré autor akoby znovu prežíva. Typický je silne subjektívny prístup. Okrem osobných náhľadov v práci môžeme cítiť rezonovanie literárnych prác, ktoré ovplyvnili jeho obrazy najmä v ohľade prirovnaní, niekedy cituje ku konkrétnemu obrazu akési motto.¹⁸ Náš prehľad bude v tomto prípade preto veľmi výberový, pretože postihnúť všetky roviny, zhodnotiť všetky príhody mladého Kollára je na obmedzenom priestore štúdie nemožné. Zamerali sme sa preto iba na cestopisné črty týkajúce sa najmä územia Uhorska.

Kollárove opisy sa viažu jednak k cestám, putovaniu z miesta A do miesta B, potom k dlhším výletom začínajúcim a končiacim sa v mieste A, krátkym výletom a vychádzkam do bezprostredného okolia Kollárovho aktuálneho pôsobiska, ktoré viaže istá spojitosť s opismi krajiny, prostredia a špecifik týchto miest. Poznávanie nového bolo silným lákadlom, ktoré motivovalo aj niektoré „zachádzky“ a úmyselné odbočenia od logicky kratších trás či voľbu okľúk¹⁹ – „*Stadeto sme šli, kade nás nohy niesli – našimi sprievodcami boli iba priateľstvo a túžba vidieť nové veci. Nikdy sme neľutovali cesty ísť ta, kde bolo vidieť niečo nové a pamätné.*“²⁰

Kollár nám v *Pamätiach* dáva bohaté vodidlá k dôvodom svojho cestovania nielen po praktickej stránke, ale preukazuje svojskú filozofiu cestovania. Obľuba pobytu v prírode zrejme súvisela aj s prísnyim otcom, ktorý rád kontroloval, čím sa zaoberajú jeho deti, či charakterom ubytovania počas pobytov resp. absenciou priestorov, ktoré by sa hodili na uvažovanie alebo na slobodné jednanie bez obáv z jeho „nevhodnosti“ prezentovanej na verejnosti.²¹ Túlanie najmä vo vyššom veku predstavovalo súčasne akýsi „romantický“ aspekt Kollárovej citlivej duše a vplývalo na jeho imagináciu.²² Za záľubou v cestovaní sa skrýva aj akýsi strach z neznámeho – „*Nemožno opísať, ako toto cestovanie a táto samostatnosť účinkovali na moju dušu. Čo človek nevidí, to si celkom ináč predstavuje.*

¹⁷ V istých nuansách je zrejme odlišnosť od Goetheho *Talianskej cesty*, ale naopak podobnosť s ešte nenapísanými vlastnými „cestopismi“. Podstatnou bola subjektívnosť a silná kritickosť. Dielko sa tak podobá na prácu ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Prechádzky snívajúceho samotára*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 2001.

¹⁸ V týchto prípadoch nie je isté, či ide o neskorší prídavok, alebo iba o snahu umeleckým obrazom zdôrazniť intenzitu prežitku, teda originálnu asociáciu. Napr. KOLLÁR, ref. 2, s. 67, 96.

¹⁹ Porovnaj *Tamže*, s. 107, 117, 156, 157.

²⁰ *Tamže*, s. 107.

²¹ Porovnaj *Tamže*, s. 49.

²² Okrem všeobecného romantického či romanticky klasicistického vplyvu, tu nájdeme aj príklady zaujímavých prirovnaní, napr. uprostred rybníka v blízkosti Kremnica – „... *a ja ostal som osamotený a vodami obkolesený ako Robinson na ostrove.*“ Porovnával tiež svoje rozpoloženie s Napoleonom na ostrove sv. Heleny. *Tamže*, s. 58. Vyššie uvedený citát tiež dokazuje, že Kollár čítal dielo Daniela Defoa *Robinson Crusoe*, ktoré na neho zrejme zapôsobilo hneď v niekoľkých ohľadoch.

*Ja aspoň pociťoval som vždycky akýsi tajný strach pred vecami a osobami, ktoré som nevidel na vlastné oči; a tento strach zmizol, keď som ich mal pred očami.*²³

Záujem o cestovanie zrejme ďalej pramenil z jeho pohyblivosti a dobrej fyzickej kondície. Sám aj v dospelosti nevelmi vysoký, musel byť vzrastom menším, no zrejme o to pohyblivejším dieťaťom.²⁴ Ani pri lezení po stromoch, preskakovaní potokov či pri výhladoch z veží netrpel závratmi či úzkosťou, nevypestoval si strach z výšok, naopak vo vyhľadávaní vyvýšených miest môžeme nájsť korene jeho neskoršej obľuby zdolávania okolitých vrchov, ich končiarov a záujem o takýto druh turistiky.²⁵ Preto práve miesta s výhľadom tvorili podstatnú časť cieľov jeho výletov – „Najväčšou mojou túžbou a radosťou bolo navštevovať hory.“²⁶ Dokladá to aj pasáž v 11. kapitole (III. časť) a fragment jej názvu – *Vrchy*.²⁷ Vyznáva sa tu k akémusi kladnému pocitu, aký údajne od detstva cítil v lone prírody: „...zaránky, pred východom slnka vychádzal som do prírody a vystupoval na najvyššie vrchy a končiare. Raz na Kalváriu, raz na Piarg, odkiaľ vidieť Turiec, inokedy na Kiliánov stól, kde bývali majálesy a pod.“²⁸ Záľubu ďalej rozvíjal: „Táto moja duševná vlastnosť sprevádzala ma po všetkých končinách a krajinách, kde som býval. Nemal som pokoj, kým som nepoznal charakter a tvárnosť celého okolia. V Turci som vyliezol na Znievsky vrch, Vyšehrad, na Fatry; v Bystrici na Urpín, Baranovo, na Šturec; Kriváň, Lomnický štít, Choč, tie som musel vidieť aspoň zblízka, bo v zime nebolo možné na ne vystúpiť. Vôkol Bratislavy niet vrchu a to ani vzdialenejšieho, napr. Devín, z ktorého by som sa nebol rozhladol po kraji. V Jene najvýznamnejšie diela čítal som na najvelebnejších výšinách ako sú Fuchsturnberg, Kunitzerberg, Lobdaberg atď. V Pešti len čo som sa usadil, cesta ma viedla na Blocksberg, Johanisberg, Adlersberg atď. kde som sa zdržiaval, usiloval som sa hneď vo všetkom orientovať, rozhladiť, všetko poznať. Ťažko som znášal neznalosť prostredia, osôb, vecí – naplňala ma akousi úzkosťou, ktorá mizla iba vtedy, keď som všetko poznal na vlastné oči. Pritom pohľad z výšavy do dolín, na mestá, paláce, na dediny, domy a ľudí budil vo mne akési horkosladké a jednako blažené pocity. Marilo sa mi akoby som mal

²³ KOLLÁR, ref. 2, s. 154-155.

²⁴ Ani tu sa nevyhol náhľadu do pedagogiky a vyzdvihuje „telesnú výchovu“ ako potrebný element pri všestrannom rozvoji osobnosti. Sám bol dobrým hráčom – „loptárom“. *Tamže*, s. 33, podobne 120, 135, 103.

²⁵ *Tamže*, s. 33.

²⁶ *Tamže*, s. 116. Podľa Karola Wlachovského má byť obraz výstupu na vrch predobrazom výstupu na kazateľnicu. WLACHOVSKÝ, Karol. *Ján Kollár a Tokaj*. In *Ludové noviny*. Portál Slovákov v Maďarsku [online] Dostupné na internete: <<http://www.luno.hu/content/view/1673/28/>> Kollárove výroky o tejto záľube a jej genéze sa aj kvôli ich početnosti zdajú pomerne „civilné“ logické a svetské. Napriek nepochybným vyznamiam a premknutiu prejavmi úprimnej viery, Kollár v *Pamätiach* neponúka silnú porciu symboliky ako v typicky nábožensky ladených dielach, preto s týmto zámerom primárne nepočítame.

²⁷ KOLLÁR, ref. 2, s. 64.

²⁸ *Tamže*, s. 65-66.

na chvíľu vševidúce a všadeprítomné oko; akoby som videl všetky tie mnohé dobré i zlé myšlienky, múdre i pohoršlivé slová, cnostné i hriešne skutky, radosti i žiale, smiechoty i slzy, ktoré sa podo mnou v tom okolí hmýrili, rodili a mizli.“²⁹ Podobne Kollár vystúpil aj na vrch nad Tokajom,³⁰ alebo vyliezol na najvyšší bod Oravského hradu.³¹ Pohľady z vyvýšených miest súvisia s emotívnym precitovaním slovenskej krajiny a podobne celého slovanského sveta. Jeho opis a ohraničenie bolo potrebné pre rodiace sa slovanské nacionálne hnutia.³² Ideológia vlastenectva a neskôr nacionalizmu pracovala s magickým obrazom krajiny,³³ pohoria ako kolísky národov hrali dôležitú úlohu aj pri transponovaní filozofie J. G. Herdera.³⁴

Cesty do prírody neskôr v mestskom prostredí zrejme súviseli aj s *biedermeierom* a jeho tradíciou prechádzok v okolí mesta.³⁵ Telocvik, no i kratšie cesty a vychádzky na čerstvom vzduchu Kollár presadzoval aj pri svojich vychovávateľských a pedagogických aktivitách.³⁶ Kollár na vychádzkach často maľoval,³⁷ čítal literatúru, čo bolo pre neho typické – dokonca aj počas chôdze,³⁸ diskutoval³⁹ či deklamoval básne.⁴⁰ Ďalším dôvodom na púte do prírody bol aj jeho záujem o módnu botaniku⁴¹ – „*Preto chodieval som na vychádzky, raz sám, raz so svojimi chovancami, do bratislavských dolín a hôr a založil som si veľmi peknú zbierku usušených zelín, bylín a kvetov medzi papiermi.*“⁴² Vyznával sa tak zo všeobecného

²⁹ KOLLÁR, ref. 2, s. 66-67.

³⁰ *Tamže*, s. 116.

³¹ *Tamže*, s. 96.

³² O vymedzení slovanského sveta a jeho vnímaní, podobne o súvislostiach s konštrukciou veľkého národa Všeslávie pozri PODOLAN, Peter. *Generácia Všeslávie a jej koncepcia národa*. Studia Academica Slovaca 38, Bratislava : Univerzita Komenského, 2009, s. 239-254; podobne dobové vymedzenie v práci ŠAFARÍK, Pawel Jozef. *Slowanský národopis*. Praha : Nákladem vydavatele, 1842.

³³ Porovnaj ŠKVARNA, Dušan: *Začiatky moderných slovenských symbolov*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici – Fakulta humanitných vied, 2004, s. 21-22, 32-34, 40-44.

³⁴ PYNSENT, Robert B. „*Slávy Herder.*“ In *Ján Kollár a slovanská vzájomnosť*. Genéza nacionalizmu v strednej Európe. (ed. Ivantyšinová, T.) [Slovanské štúdie, zvl. č. 4], Bratislava 2006, s. 19.

³⁵ ŠKVARNA, Dušan. *Bezmocný vládár*. Historická revue, č. 4, roč. VII., 1996, s. 12.

³⁶ KOLLÁR, ref. 2, s. 120, 135.

³⁷ *Tamže*, s.65 aj 98-99, 102.

³⁸ *Tamže*, s. 57, 116, 126,134, 157. Môžeme tvrdiť, že každé Kollárovo putovanie je možné spojiť s konkrétnou knihou. Napr. na ceste po Dolnej zemi Kollár so sebou nosil knižku *Poemata* od Johanna Sekunda vlastným menom Ján Everaerts (1511 – 1536). Jej čítanie bolo aj krkolomné: „*Čítaval som z nej večer, ráno, cez poludnie v tóni stromov, často aj idúcky.*“ *Tamže*, s. 116, 343. „*Na prechádzky, pri hrách, vždy som nosil vo vreckách nejakého klasika. Preto moji dôvernejší priatelia, keď ma stretli, hneď obyčajne išli na moje vrecká, aby zvedeli, akú knihu nateraz čítam. Táto vášeň bola taká prudká, že som ešte i v chráme za spevu a kázne čítal nejakého klasika, skrytého opatrne do klobúka.*“ *Tamže*, s. 101.

³⁹ *Tamže*, s. 90-91, 144.

⁴⁰ *Tamže*, s. 96.

⁴¹ Porovnaj osobné vyznania o botanike a dôvodoch pre jej pestovanie. ROUSSEAU, ref. 17, s. 105-106, 111, 115-125, drobnosti aj s. 18, 79.

⁴² KOLLÁR, ref. 2, s.124, 135.

záujmu o prírodu a prírodopisné vedy, ktoré však zaostávali za jeho nadšením pre národ a umenie.⁴³ Zostáva ešte dodať, že do prírody Kollár chodieval aj na rybačku.⁴⁴

Hoci boli Mošovce Kollárovým rodiskom, kvantitatívny charakter opisu tamojších udalostí a reálií sa nevymyká všeobecnej norme, zrejme preto, lebo zachytáva zážitky z ranného obdobia života. Jeho charakteristika kraja sa veľmi podobá na opis krajiny známy aj z neskorších cestopisov štúrovských autorov:⁴⁵ „*Stred Tatier leží dolina, ohradená zo všetkých strán, sťaby záhrada, vysokými horami; zavlažuje ju a skoro na dve polovice rozdeľuje rieka Turiec, na severe ju zasa, akoby mimochodom navštevuje a skryto bozkáva Váh. Na juhovýchodnej strane vypínajú sa vysoké chlmy: Tlstá, Ostrá, Drienok, Harmanec, za ktorými leží Banská Bystrica a ďalej na juh Kremnica. Z tejto strany rozkladá sa na miernej výšinke medzi dvoma riekami starodávne výsadné mestečko Mošovce.*“⁴⁶

Z konkrétnych miest v Mošovciach zachytáva polohu evanjelickej školy, ktorá stála na hornom konci mimo mestečka, čo bolo pre deti z dolného konca pomerne ďaleko a spôsobovalo problémy najmä pri nepriaznivom počasi a v zime.⁴⁷

Kollár spomína aj na farskú záhradu medzi kostolom a farou – tá sa stala svedkom skúšky techniky hľadania pokladov pomocou kyvadielka zhotoveného z nite a kúska rudy so zrnkami striebra a zlata. Pri skúške sa podivínskemu kazateľovi Baldovskému⁴⁸ podarilo identifikovať miesto, kam predtým prikázal „na skúšku“ zakopať meštek s toliarmi. Žiadne

⁴³ Napriek tomu mal Kollár, pominúc záujem o chov holubov a ornitológiu vôbec, zbierku vtáčích vajec, zbierku motýľov a chrobákov a tiež minerálov, ktoré boli v banských oblastiach ľahko dostupné. KOLLÁR, ref. 2, s. 103, 129, 213.

⁴⁴ *Tamže*, s. 79

⁴⁵ Porovnaj DOBŠINSKÝ, Pavol. *Pút' po otčine roku 1846*. In ELIÁŠ, Michal. *Z cestovných denníkov štúrovcov*. Martin : Vydavateľstvo Maticy slovenskej, 2010, s. 132-134, 152-154. Prirovnanie Turca k záhrade je tiež staršou tradíciou; Ján Čaplovič spomína báseň Ondreja Plachého z roku 1785, kde Turiec prirovnáva k Mojžišovej rajskej záhrade. ČAPLOVIČ, Ján. *Etnografia Slovákov v Uhorsku*. (ed. Brtňan, R.) Bratislava : SPN, 1997, s. 32.

⁴⁶ KOLLÁR, ref. 2, s. 9. Tatry tu zrejme vystupujú vo význame Karpaty, resp. ako slovenská horská krajina. Pozri ŠKVARNA, ref. 33, s. 33.

⁴⁷ KOLLÁR, ref. 2, s. 14-15. Pri tejto príležitosti porovnáva situáciu s nepočetnými katolíckymi deťmi, ktoré však mali školu v samom mestečku. Hoci nás autor presviedča, že sprostredkúva svoju autentickú myšlienku, vzhľadom na Kollárov pedagogický a historický vŕhad je možné že jej charakter bol časom deformovaný: „*Hľa, pastierne, krčmy, bitúinky sú prostred mesta, no škola a chrám von z mesta, sťaby vo vyhnanstve. Pastieri kráv, volov a iných hoviad bývajú tu medzi živými, a pastieri duší tam medzi mŕtvymi prostred hrobov*“ Okrem mravokárneho hľadiska sa postreh sa týkal ekonomického záujmu na bezpečie živého statku a tiež zrejme ešte pôvodnými podmienkami artikularnej protestantskej cirkvi. Toto vnímanie posilňuje aj istá kritika evanjelického školstva, resp. poddimenzovanosť jeho podmienok v porovnaní so školstvom katolíckym, hoci je tu Kollár silne zaujatý. *Tamže*, s. 213.

⁴⁸ Michal Baldovský bol miestnym evanjelickým kazateľom, súčasne však aj poľovníkom, hráčom v karty, hľadačom pokladov a alchymistom. *Tamže*, s. 79-83, 85-87.

iné poklady však už nenašli.⁴⁹ Neďaleko fary tiekol potok, ktorý poháňal mlyn, kam sa Baldovský chodieval aspoň v lete ráno umývať.⁵⁰

O Mošovciach sa ďalej dozvedáme, že sa tu konali veľké trhy a to týždenný v stredu a výročné štyri razy do roka.⁵¹ Hovoriac o zaujatí Kollára vidieckym prostredím je pre takéto zobrazenie priam etnografickou perlou 10. kapitola (I. časť).⁵² Zobrazenie poľných prác presne sleduje otázku slovanského roľníctva (J. G. Herder),⁵³ ktoré Kollár spája s historickým exkurzom – spomína vyobrazenie šľachtickej z Kaminy, ktorá pracuje na poli.⁵⁴ Pracovnou usilovnosťou Slovanov tak ilustruje ich typické vlastnosti ako usilovná pracovitosť i nevinná veselosť.⁵⁵ Žatvu pokladá u Slovákov za naozajstnú národnú slávnosť.⁵⁶ Využívajúc básnický pátos opisuje tieto udalosti súčasne s akousi antickou paralelou: „*Tu sa nažíva ako v Arkádii. Mestá, dediny, domy sú prázdne, všetko sa hemží na poli, spevy zaznievajú z rozličných rolí a chotárov, zlievajú sa v jediné more zvukov, ktoré sa rozliehajú až do oblakov. Vetriky prinášajú z dolín, stromov a kvetov tatranských lúbeznú vôňu. Studienky pri roliach čerstvou pramenistou vodou uhášajú smäd.*“⁵⁷ Tu je zrejmá aj funkcia krajiny ako symbolu, Tatry tu pravdepodobne vystupujú vo význame Karpaty.

Práve s ohľadom na poľné práce uvádza aj ďalší z opisov Mošoviec. Chotár obce bol rozdelený potokmi a zelenou nivou na tri rovnobežné časti. Mestečko samé sa nachádzalo v prostrednej. „*Blízko mesta sa vypína pahorok, takzvaný Háj; stred neho trčí skala s jaskyňou, v ktorej podľa tradície býval akýsi pohanský chrám a bôžik.*“⁵⁸ Podľa Kollára to zodpovedá zisteniam Zoriana Dolegu Chodakowskeho dokladať pri osadách háj ako posvätné

⁴⁹ KOLLÁR, ref. 2, s. 81, 82, 83.

⁵⁰ *Tamže*, s. 80.

⁵¹ *Tamže*, s. 37.

⁵² *Tamže*, s. 34-36.

⁵³ Ide o známu časť diela Johanna Gottfrieda Herdera: *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. Riga a Leipzig 1791, zv. IV., šestnásta kniha – Slawische Völker. Z viacerých prekladov do slovanských jazykov spomeňme ČAPLOVIČ, ref. 45, s. 9-11.

⁵⁴ Spojenie roľníctva so slovanským charakterom môžeme nájsť v celom Kollárovom diele. Napr. znelka II, 169. Slávy dcera [1852]. In KOLLÁR, Ján. *Dielo I. Básne*. (ed. Kraus, C.) Bratislava : Tatran, 2001. s. 124; KOLLÁR, Ján: *Výklad čili přímětky a vysvětlivky ku Slávy dceře od Jana Kollára*. In Spisy Jána Kollára, Díl II., Praha, 1875, s. 82-88. Podobne s „paňou z Kaminy“ spájaj aj staré obrazy v kostole sv. Michala v Bambergu. List Jána Kollára Pavlovi Jozefovi Šafárikovi z 12. 9. 1836. In *Listy Jána Kollára I.* (ed. Ambruš, J.) Martin : Matica slovenská 1991, s. 158-160.

⁵⁵ Charakteropis a definovanie národných vlastností v úplne rovnakom podaní možno nájsť aj v Kollárových prácach s prvkami historiografie a historizmu. Bližšie pozri PODOLAN, Peter. *Aspekty slovenskej historiografie generácie Jána Kollára a Pavla Jozefa Šafárika*. In Forum historiae [online], 2007, roč. 1, č. 1, s. 11. Dostupné na internete: <http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2007/texty_1_2007/Podolan.pdf>

⁵⁶ KOLLÁR, ref. 2, s. 34 Skutočne ju môžeme pokladať za akýsi festival, ktorý má u roľníckych komunit paralely v celosvetovom meradle.

⁵⁷ *Tamže*, s. 35.

⁵⁸ *Tamže*, s. 35-36.

miesto, kde stála modla.⁵⁹ V tejto partii sa však Kollár rovnako prejavuje ako kritik postavenia roľníckeho stavu – pochopiť však môžeme, že jeho nadšenie pre roľníctvo pomaslo keď jeho úroveň jeho možností (najmä slobodu) porovnal s podmienkami meštiactva.⁶⁰

V okolí Mošoviec náš sprievodca spomína ešte jednu lokalitu – Kurací vršok, ktorý „...leží powyše mesta asi tri štvrté hodiny. Je to kopec celý z prášku a piesku ako sneh bieleho, na jeho povrchu rastie jalovec, jahody a najmä cíperie, to sú poľné klinčeky, biele i červené, ktoré dievčence vpletávajú do kytiek a pier.“ Okrem jahôd a kvetov sem deti chodievali na „posýpku“. Púdrovitý prášok bol potrebný pri písaní, používal sa namiesto pijavého papiera.⁶¹

Ďalšie z miest bolo zásadné pri opise udalosti, keď sa náhodou stretol so svojim bratrancom a menovcom, ktorý ho podporil v revolte voči otcovi a snahe o cestu vzdelania: „vyšiel som záhumním na lúky v takzvaných Zástupoch a s hrozným zúfalstvom v duši som stál nad lávkou cez Čerňakovský potok.“ Išlo o bod na chodníku z Príbovíc do Mošovíc.⁶²

Od svojho učiteľa Adama Buriana sa Kollár z Mošovíc naučil chodiť aj na rybačku do (Turčianskych?) Teplíc, alebo na pstruhy do Mače či dolín pod Tlstou vo Veľkej Fatre.⁶³

Hoci má III. časť *Pamätí* v nadpise aj meno Pravno, teda Slovenské Pravno, v jej obsahu o tamojšom pobyte Kollár neprináša žiadne informácie, zrejme išlo o krátke „úteky“ z domu k bratrancovi – menovcovi Jánovi Kollárovi.⁶⁴ O to viac sa rozpisuje o Kláštore pod Znievom, hoci mestečko samotné charakterizuje veľmi stručne: „...je [to] mestečko v Turčianskej stolici, ležiace asi dve hodiny na západ od Mošovíc, pod povestným hradom Znievskym.“ Po opise Baldovského excesov s hľadaním pokladov či alchymistickými pokusmi Kollár v mestečku pod Znievom opisuje ďalšiu podobnú figúrku: katolíckeho farára, bernolákovca Jána Valentiniho, ktorý sa okrem básnictva v latinčine venoval aj pokusom s elektrinou a inými „hračkami“ ako napr. výveva (antlea pneumatica), zdá sa že išlo o fyzika – samouka a vynálezcu.⁶⁵

⁵⁹ KOLLÁR, ref. 2, s. 36.

⁶⁰ *Tamže*, s. 36 Z tohto hodnotenia aj iných vyjadrení Kollára môžeme vyvodit', že sa minimálne v čase písania *Pamätí* už považoval za príslušníka mestského stavu – buržoázie.

⁶¹ *Tamže*, s. 71.

⁶² *Tamže*, s. 75.

⁶³ *Tamže*, s. 79.

⁶⁴ *Tamže*, s. 68. Nadpis súvisí s III. časťou a núteným pobytom „doma“ v Mošovciach v roku 1810. Vyzretejší Kollár – študent sa v tomto čase poznal s viacerými miestnymi osobnosťami a jeho postrehy sú precíznejšie. Aj z pobytu v Jene sa Kollár vrátil práve sem, aby tu čakal na ponuky zamestnania. *Tamže*, s. 211.

⁶⁵ *Tamže*, s. 87-88.

S ohľadom na obyvateľstvo Kollár spomína najmä mimoriadnu krásu (a tiež majetnosť) obyvateľov Kláštora pod Znievom a okolitých dedín.⁶⁶ „*Mošovské dievčence sú pekné, ale nízkeho vzrastu. Kláštorské sú švárne a pritom vysokej postavy, sviežich údov, odené skvoštnými, drahými šatami.*“⁶⁷ Otázku o pôvode krásy zodpovedal miestny „vtipný a žartovný“ zeman nasledovne: „...*podnebie, voda, to je v celom Turci rovnaké. Ale Kláštor a celé okolie patrilo voľakedy jezuitom, ved' zato sa menuje Džžavou. Jezuiti boli napospol povestní driečnou postavou – už len svojim zjavom účinkovali na oči a tým i na telesný výzor a ľudskú tvár, priam tak ako v biblickej histórii Jakubove strakaté prúty na ovce. A preto, vraj kde sa zjavili jezuiti, tam všade vídať obyčajne pekné tváre.*“ Tu zrejme ide aj o istý neslušný podtext, ktorý azda Kollár nezachytil.⁶⁸

Bohatstvo Kláštorčanov malo vraj pochádzať z obchodu s hodvábnym a iným tovarom, kupcov Kollár nazval šafraníkmi,⁶⁹ spomína tiež, že niektorí „*pochodili bezmála všetky kraje sveta.*“ S obľubou chodievali do Ruska, kde k ich zákazníkom vraj mali patriť aj ruské cárovné. Mnohí si mali z Ruska priviezť aj kone a „ruské“ vozy. Kollár spomína, že videl množstvo „ruských“ koní, „*bujných a čiernych ako uhol, na ktoré nevolalo sa „ho! ho!“, ale po rusky „brr! brr!*“⁷⁰ O obchodnej čulosti a rozsiahlych cestách nemožno pochybovať, skutočnosť, že by slovenskí šafraníci predávali cárovnám bude zrejme trochu nadneseným, nič menej možným faktom. Rusko bolo teda opisované ako krajina, kde možno zbohatnúť, akési Eldorádo obchodníkov.⁷¹

Ďalším pôsobiskom Jána Kollára, ku ktorému nám poskytuje zaujímavé informácie je „*Kremnica, staré banské mesto, leží asi 20 km od Mošoviec; cesta ta vedie cez lazy, čiže hornaté roviny. Celé kremnické okolie páchne baňami, rudami a podzemnými nerastmi. Začadené huty, čierne kopce trosiek, povetrie plné dymu a prachu, zlá voda, nepekny hrvoľnatý ľud, hrubé nemecké nárečie urobili na mňa zlý dojem. Ale tento prvý dojem opravili*

⁶⁶ KOLLÁR, ref. 2, s. 88. Opisoval pomery vo Valči, v Slovanoch a iných osadách patriacich k tzv. Džžave (bývalý jezuitský majetok). Vo všeobecnosti krásu obyvateľstva v Turci ospevuje aj Ján Čaplovič. ČAPLOVIČ, ref. 45, s. 46-47.

⁶⁷ KOLLÁR, ref. 2, s. 88. Výška Mošovčanov tiež mohla súvisieť s nejakým lokálnym genotypom, keďže sám Kollár v dospelosti meral asi 161 cm.

⁶⁸ *Tamže*, s. 89. Nič menej informácie o prítomnosti jezuitov sa zakladajú na pravde. Pozri napr. HUSKA, Miroslav. *Letia plte dolu vodou...* Bratislava : Tatran, 1977, s. 41-42.

⁶⁹ O turčianskych šafraníkoch, olejkároch a iných podomových obchodníkoch pozri ČAPLOVIČ, ref. 45, s. 170-175, 56. Všetci mimoriadne dobre ovládali aj cudzie jazyky. Detaily o niektorých z olejkárskych artiklov – limbovom oleji, kosodrevinovým oleji či karpatskom balzame pozri v TIBENSKÝ, Ján – URBANCOVÁ, Viera. *Slovensko očami Európy 900 – 1850*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2003, s. 82-83.

⁷⁰ KOLLÁR, ref. 2, s. 88-89.

⁷¹ Ak pravda obchod nezaviedol týchto odvážnych a podnikavých ľudí ešte ďalej za ruské hranice: do Carihradu, Trapezuntu, Perzie či Gruzínska, ale i na západ do Nemecka, Holandska, Poľska, Švédska, Francúzska i južnej Afriky. ČAPLOVIČ, ref. 45, s. 173,174,175, 172.

*iné predstavy: krásne domy, umelecké diela, stroje, poháňané vodou, banské zariadenia – veľikánske kolesá a povrazy, všade zlatý a strieborný alebo aspoň blýskavý piesok.*⁷² Tento opis krajiny dozaista súvisí s banskou činnosťou, ktorá spôsobovala aj výraznú ekologickú záťaž, čo sa prejavovalo aj zmenami na vzhľade ľudí a ich zdravotnej kondícii. Kollár tu býval aj spolu s vrstovníkom Ondrejom Košinom celé tri roky v dome u vdovy Špánikovej.

Opisu samotného mesta sa príliš nevenoval, spomína iba, že *„niže mesta Kremnice sú huty, kde sa topí ruda, a pri nich celé vrchy trosky, nakopenej za mnohé storočia. V dolinách a rovinách medzi troskou hrávalo sa žiactvo z jari v loptu, v takrečenú longa méta.*⁷³

Ani tu Kollárovo „turistické ja“ neodpočívalo, stále rád chodil na prechádzky do prírody, ktorá sa stala aj priestorom na aktivity, ktorým sa nemohol venovať v obmedzenom priestore budov.⁷⁴ Tieto záľuby Kollárovi aspoň v určitom období skomplikoval chlapčenský nacionálny „spor“, ktorý vďaka zloženiu obyvateľstva⁷⁵ pre slovenských žiakov nevyzeral nijak nádejne: *„Samotný Slovák neopovážil sa ísť pomaly cez mesto alebo cez lúky a na prechádzku. Nemeckí žiaci našli totiž spojencov v takzvaných šlamiaroch, mladých nemeckých nádenníkoch v baniach, pri stupách, hutách a pod., ktorých bola v Kremnici sila. Je to zberba surová, hlineného obličaja, nenávidiaca Slovákov.*⁷⁶ Istý odpor k Nemcom je cítiť aj v príhode o nešťastnom Šmálovi,⁷⁷ symbolickým je, že sa Kollárovi nepáčila ani len cesta (!) do Kremnice, teda do „nemeckého“ kraja.⁷⁸ Kollár sa však v *Pamätiach* vonkoncom neprofiluje protinemecky, často skôr naopak. Napokon do Kremnice prišiel najmä preto, aby sa zdokonalil v nemčine, ktorú sa mal vďaka obyvateľstvu možnosť učiť takmer prirodzene. Navštevoval preto aj nemecké bohoslužby, hoci aj tie sa stali dôvodom na návštevu prírody – *„Aby sme si nejako vynahrádili slovenský spev, chodievali*

⁷² KOLLÁR, ref. 2, s. 44. Ekologické záťaže banských prevádzok si všimli už skôr rôzni cestovatelia. Napr. Johann Georg Keyssler hovorí v roku 1730 o žltej vode v kremnických potokoch. Podobne bolo znečistené aj ovzdušie. TIBENSKÝ – URBANCOVÁ, ref. 69, s. 175.

⁷³ KOLLÁR, ref. 2, s. 55. Longa méta bola tímovou hrou podobná azda dnešnej vybíjanej či volejbalu. Porovnaj Pamati s. 103. *„Takýmto loptovým hrám sa hovorilo: vyrážka, vybíjanka, róta, vokoloko (azda vokolok?), longa méta atď.“*

⁷⁴ *„...ako milovník prírody [som] vyšiel k záhrade a majeru Jekelfalušiho, ktorý ležal asi hodinku od mesta na krásnom úbočí; patrilo k nemu veľký rybník.“* Tamže, s. 57, 134. Príroda a technika, konkrétne mlyny a drvidlá spolu s hukotom vody Kollárovi poslúžili aj ako náhrada za more, keď sa pokúšal napraviť svoju výslovnosť „Démsthénovou“ metódou. Tamže, s. 46.

⁷⁵ Väčšinu obyvateľstva tvorili Nemci. ČAPLOVIČ, ref. 45, s. 32.

⁷⁶ KOLLÁR, ref. 2, s. 56.

⁷⁷ Tamže, s. 42-43. Išlo o príhodu, ktorú Kollárovi rozprávala matka – nemecký dôstojník nechal obesiť za krádež istého Šmála, hoci ten svoj čin oľutoval.

⁷⁸ Samozrejme išlo o cestu z Mošoviec do Kremnice, Kollárovo odlišné vnímanie možno najlepšie porovnať v prípade cesty z Mošoviec do Banskej Bystrice. Je však možné že sa Kollárovi cesta nepozdávala iba z estetického hľadiska – viedla *„cez lazy, lesnaté, jednotvárne a nudné roviny.“* Z psychologického hľadiska ho odviedla z domova. Tamže, s. 90, 65.

sme v nedeľu ráno do záhrad alebo na kremnické stráne a tam, sediac alebo prechádzajúc sa medzi krovinami a po chodníčkoch, vyspevovali sme náboženské slovenské piesne...“⁷⁹

Jednou zo zaujímavostí Kremnice, ktorá Kollára zdá sa tiež pozitívne ovplyvnila, bola skutočnosť, že sa tu obyvateľstvo venovalo „ornitológii“.⁸⁰ *„Táto vášeň bola v Kremnici všeobecná a mala živnú pôdu v kremnickom okolí, bohatom na hory, lesy, háje, kopce, na húšťaavy a kroviny, v ktorých sa zdržuje nescíselné množstvo operencov. V každom dome, v zime v príbytku, v lete na oblokoch vídať niekoľko klietok s rozličnými vtáčikmi – kanárikmi, stehlíkmi, čížikmi, krivonoskami, hýľmi, červienkami, sýkorkami, konôpkami, pinkami, prepelicami, škovránkami a pod. Mladí ľudia lapajú tieto nebožiatka, kladúc na kroviny, stromy, pri potôčikoch a studniach prúty s lepom. Ale nikde som nepozoroval takú opateru väzňov v klietkach, čo sa týka čistoty a dbanlivosti, ako v Kremnici.“⁸¹*

Okrem toho sa zrejme zvlášť žiaci venovali aj chovu „hodvábnika, hodvábných chrobákov čiže červíkov“ teda priadky morušovej. Keďže ich chovali v papierových škatuliach išlo skôr o kuriozitu než o vážne hospodárske využitie, hoci v Uhorsku bol chov priadky morušovej známy a rozšírený už skôr. Nakoniec Kollár spomína „...obyčaj pliesť obrúčky a prstienky z konskej srsti, a to tak umelecky, že z nich vypodobňovali i mená, ruže a rozličné predmety. Biela konská srst sa varila v rozličných farbách a tak sa zafarbila na zeleno, na červeno, na žltu a pod. Kolovala u nás [Kollárovi spolužiaci] celá kniha, kde sa písalo o tom, ako ktorý vlas vyzdvihnúť alebo zložiť na znázornenie písmen alebo obrazov.“⁸²

V súvislosti so svojim prvým chronostichom Kollár zachytil ďalšiu z kremnických tradícií: stavať na meniny vysokých úradníkov či pri iných slávnostných príležitostiach pred domy alebo v súkromí rôzne pamätníky, pyramídy, transparenty a iluminácie ozdobené oslavnými nápismi a chronostichmi. Aj svadbu cisára Františka I. s Máriou Ľudovikou Beatrix *„chcelo i mesto osláviť slávnostným osvetlením a nápismi.“⁸³*

Ani na vychádzkach do okolia Kremnice neopomenul svoju obľubu vyvýšených miest a vrchov. Kollár chodil na Kalváriu, na Piarg či Kiliánov stôl. Pri zostupe z nepomenovaného vrchu medzi Kalváriou a Piargom, podľa Kollára smerom na Kunešháj, aj so spoločníkmi raz takmer spadli do opustenej banskej šachty.⁸⁴

⁷⁹ KOLLÁR, ref. 2, s. 134.

⁸⁰ Pritom Kollár už predtým v Mošovciach choval holuby. *Tamže*, s. 31-32.

⁸¹ *Tamže*, s. 67 aj s. 102 a 57.

⁸² *Tamže*, s. 102. Trhanie srsti koňom bolo pritom aj životu nebezpečné.

⁸³ *Tamže*, s. 63-64. Kollárov chronostich sa vzťahoval práve na túto udalosť.

⁸⁴ *Tamže*, s. 65-66.

Dva dlhšie pobyty v Banskej Bystrici dali Kollárovi veľa po mnohých stránkach. Práve tu sa oslobodil od autoritatívneho otca, naplno sa zapojil do organizácie evanjelickej cirkvi, zbieral tu cenné skúsenosti a financie pred cestou do Jeny.⁸⁵ Prvá cesta do Banskej Bystrice však bola iba výletom. Pre Kollára bola Bystrica zvláštnym miestom, „slovenským eldorádom“, o ktorom počul iba z rozprávania – „*Zaživa v Bystrici a po smrti v nebi.*“⁸⁶ Cesta, ktorá zrejme trvala od skorého rána do večera Kollárovi ubiehala rýchlo aj vďaka istému zlozvyku – „*Idúc pešo, fajčili sme ako Turci...*“⁸⁷ Cesta z Mošoviec viedla cez Harmanec, Ulmanku a Kostiviarsku. Ak môžeme Kollárovým *Pamätiam* v tomto bode veriť, zachytil nám počiatky svojho záujmu o etymologizovanie: „*Kam som len došiel, alebo o niečom počul, hneď som sa starostlivo vypytoval na pôvod a na počiatky veci.*“ Takto pravda neodvodil meno Harmanca (Hermanca) od nemeckého Hermann, Hermannsberg, ale od Perúna – Hriemateľa, slovanského boha – hromovládcu a tak objasnil pôvodné meno ako Hrmeneč, Hriemanec. V prípade Ulmanky odvodil jej meno nie od ulm, ale jilm (teda brest), bohato zastúpeného stromu v okolí a opäť dokázal slovanský charakter pomenovania. Rovnako tomu bolo aj v prípade Kostiviarskej, teda nie Kostvielerdorfu. Dedukcia však pozostávala aj z postrehu, že mená blízkych riek, vrchov a dolín majú slovenský charakter.⁸⁸

Kollárovi sa pozdávala aj krajina: „*Cesta cez Harmanec a jeho švajčiarske stráne, doliny a vodopády ma naplnila velebou. Do Kremnice vedie cesta cez lazy, lesnaté, jednotvárne a nudné roviny; cesta do Bystrice je bohatá na romantické rozmanitosti a smelé diela prírody.*“⁸⁹

V ďalších detailoch sa o samotnom meste nedozvedáme takmer nič konkrétne – býval u neidentifikovaného mešťana, výmenou za vyučovanie jeho detí.⁹⁰ Zaznamenal však, že sa študentský bál konal v hostinci „U raka“, hoci ho nenavštívil, pretože mu vtedy chýbali nielen prostriedky, ale aj vhodné oblečenie.⁹¹ Identifikovať by sa dalo aj miesto odkiaľ žiaci maľovali panorámu mesta: „*Magda nás vzal na vršok, kde stojí pracháreň, aby sme z tohto postavenia nakreslili celý Úhrad so školou i s chrámom.*“⁹² V Bystrici sa Kollár naučil plávať

⁸⁵ Prvý pobyt v Banskej Bystrici v rokoch 1810 – 1812, druhý pobyt v rokoch 1815 – 1817.

⁸⁶ KOLLÁR, ref. 2, s. 90 aj 104.

⁸⁷ Pre Kollára to nebol zlozvyk ale „zvyk“, fajčiť prestal až po príchode do Pešti. *Tamže*, s. 91.

⁸⁸ *Tamže*, s. 90-91.

⁸⁹ *Tamže*, s. 90. Prirovnanie k Švajčiarsku nás privádza k úvahe, kde sa dozvedel o jeho charaktere, najjednoduchšou možnosťou je zrejme prečítanie si Schillerovho *Wiliama Tella*, resp. neidentifikovateľných cestopisov či romantických diel z toho prostredia. Švajčiarsko Kollár osobne navštívil až v roku 1841. Pozitívny prístup k ceste mohol znamenať aj isté oslobodenie z domácich pomerov, ktoré sľubovala. Porovnaj ref. 78.

⁹⁰ KOLLÁR, ref. 2, s. 91.

⁹¹ *Tamže*, s. 95.

⁹² *Tamže*, s. 98-99.

– „*V lete chodievali sme sa my žiaci kúpať vyše mlyna, kde je dosť hlboká, tichá voda.*“⁹³
Z obľúbených žiackych zábaviek sa Kollár staval už kriticky k vyrezávaniu náušnic z marhuľových kôstok.⁹⁴

Z Bystrice si Kollár akoby odskočil na ďalšie štúdiá do Prešporuku, terajšej Bratislavy. Opätovný návrat už duševne zrelému Kollárovi tiež priniesol možnosť na potulky po Uhorsku, hoci nešpecifikoval, kade konkrétne prechádzal a ktoré miesta navštívil, po skončení školského roku sa z Bratislavy do Banskej Bystrice dostal až na prelome júla a augusta.⁹⁵

Pri príležitosti „druhého pobytu“ (1815 – 1817) v Bystrici čitateľa Kollár stručne oboznamuje s rodinou Kolbenhayerovcov, u ktorej pracoval ako vychovávateľ. Spomína, že rodina vlastnila hneď dva susediace domy v Hornej ulici. Aspoň jeden z nich mal za dvorom ešte záhradku a kvetnicu,⁹⁶ kde sa nachádzal letný domček, v ktorom mával Kollár v lete hodiny.⁹⁷ S Kollárovým vekom a etablovaním v meštianskej spoločnosti pravdepodobne súvisí, že až počas tohto pobytu Kollár spomína „*obyčaj usporadúvať [v meštianskych domoch] pri každej príležitosti veľkolepé hody a hostiny, tance a koncerty – povedal by som, ešte častejšie než v Bratislave – na ktoré ma temer všade pohostinne povolávali.*“⁹⁸

Zásadná spolupráca so Samuelom Rožnayom, ktorý Kollára zrejme po mnohých stránkach pozitívne ovplyvnil sa tiež často odohrávala v lone prírody: „*V bystrických záhradách a dolinkách neraz sme plakali nad našim národom...*“⁹⁹

Z výjazdov do okolia spomeňme Kollárovi návštevu Oravskej a Liptovskej stolice ešte počas prvého pobytu v Banskej Bystrici v rokoch 1810 – 1811. Stalo sa tak pri príležitosti „spanilej jazdy“ organizovanej patronátom bystrického gymnázia pre zvýšenie prestíže školy. Dvaja vybraní študenti mali počas nej oboznámiť rodičov a zemanov o pomeroch na škole, o alumneu, konvikte a získať podporu najmä tamojšieho početného zemianstva.¹⁰⁰ Okrem toho sa s pozdravnými listami od bystrického pedagogického zboru zastavovali aj u miestnych učiteľov. Jedným z vybraných študentov bol práve Ján Kollár, azda aj preto, lebo cez prázdniny obyčajne zostával mimo rodičovského domu.¹⁰¹

⁹³ KOLLÁR, ref. 2, s. 105.

⁹⁴ *Tamže*, s. 102.

⁹⁵ *Tamže*, s. 139.

⁹⁶ Pravdepodobne išlo o úžitkovú a ozdobnú časť záhrady.

⁹⁷ *Tamže*, s. 140.

⁹⁸ *Tamže*, s. 141.

⁹⁹ *Tamže*, s. 144.

¹⁰⁰ *Tamže*, s. 95-96.

¹⁰¹ Porovnaj *Tamže*, s. 77.

Rozhodujúcou skutočnosťou bola ochranná ruka učiteľa Pavla Magdu, ktorý si mladíka obľúbil – na cestu ho vystrojil aj so slovami: „*Na vlastné trovy, reku, cestovať nemôžeš po vlasti, a predsa – stoj čo stoj – nechcel by si byť Kantom, o ktorom vravia, že zo svojho rodiska nebol nikdy ďalej než sedem míľ.*“¹⁰² Magda chcel i takto podporiť nadaného, no chudobného žiaka. Kollár teda nemohol odmietnuť a možnosť cestovať bola pre neho cennou skúsenosťou.

Vychádzka prebehla počas dvojtýždenných prázdnin počas veľkonočných sviatkov. Žiaľ presný popis cesty nám nezachoval, môžeme ju iba veľmi zhruba rekonštruovať. Je zrejmé že z Banskej Bystrice postupovali cez priesmyk Šturec na Liptov a potom na Oravu.

Na tomto výlete mal Kollár po prvýkrát možnosť na vlastné oči vidieť Šturec, Tatry, Choč, Kriváň, Lomnický štít.¹⁰³ Prechod cez horský priesmyk si študenti krátili deklamovaním klasickej latinskej poézie – „*Keby nás bol dakto počul, keď sme išli cez Šturec, bol by nás pokladal za nejakých Rimanov zo zlatej doby latinskej literatúry. Vergílove selanky, O včelách a Eneida, potom Horácove ódy, ktoré sme sa učili v škole minulú zimu, rozliehali sa po starohorských stráňach a tatranských úbočiach takým hlasom a zavínil také škriepky o ich krásach a prednostiach, že naoko sa videlo, akoby všetky jedle, buky a smreký ožili a dostali jazyky. Spomínam si, že som vyliezol na najvyšší vršok oravského zámku a z jeho oblokov zvolal som v oduševnení ako Alexander v Curtiovi tak, že ma mohol počuť i Kmoško pod zámkom: „Nil tam alte natura posuit, quo virtus eniti non posset.*“¹⁰⁴

Na Orave Kollára očaril úprimný a „od prírody mravný“ ľud, kritizuje však miestne pomery pre stravovanie cestujúcich: „*nedostali sme nič jest' celý deň, pretože v krčmách našli sme všade špinavých židov.*“¹⁰⁵

V Liptovskej i Oravskej stolici sa ale zamýšľal nad podmienkami života ich obyvateľov: „*majú taký malý životný priestor, a sú tak preplnené ľuďmi a obyvateľmi,*

¹⁰² KOLLÁR, ref. 2, s. 97

¹⁰³ Tamže, s. 96.

¹⁰⁴ Tamže, s. 96. O vtedajšom Kollárovom zaničení latinskými klasikmi pozri Tamže, s. 99-101. Kollárovým spoločníkom na tejto ceste bol jeho spoličník Aleš Kmoško, na cestu delegovaný za prímu. Bol zeman a pochádzal z Liptovskej Sielnice. Tamže, s. 95-97.

¹⁰⁵ Tamže, s. 96-97. Je zložitá určiť, či sa za týmto vyjadrením skrýva typický antisemitizmus a stereotypný pohľad na židovskú komunitu v Uhorsku, alebo boli tamojšie „pohostinstvá“ naozaj na takej biednej úrovni. Dokladajú to zápisky mnohých cestovateľov na začiatku 19. storočia. Aj tu sa viackrát možno stretnúť s nevelmi lichotivým obrazom Židov. Za všetky zo zápiskov Adalberta Jozefa Krickela: „*Mnohé židovské knajpy sú mimoriadne špinavé a odporné. Smrad v takomto šenku, kde často pekné, ale morózne židovské dievčence robia výčapníčky, a čapujú nadpochop hnusné víno, je bezhraničný. Pri takejto umastenej špine človek si zabudne všimnúť aj príjemné črty dievčat.*“ TIBENSKÝ – URBANCOVÁ, ref. 69, s. 261, podobne 232, 247, 260, 269, 281. V nami analyzovaných dielach i korešpondencii Jána Kollára je táto problematika zachytená mizivo. Proti jednoduchému zaškatulkovaniu svedčí aj Kollárov opis peknej židovskej krčmárky. KOLLÁR, ref. 2, s. 117. Porovnaj text k ref. 151.

že nemajú nadostač živnosti, a v iných stolicích nerozumné hoviadka váľajú sa po bujných úrodách v prázdnych, neprehľadných pustinách.“¹⁰⁶

Cez prázdniny v roku 1812, pred odchodom na štúdiá do Bratislavy Kollár absolvoval cestu, ktorej z cestopisného hľadiska venoval najviac pozornosti – vyhradil jej totiž celú „hlavu“ svojho diela.¹⁰⁷

Toto putovanie javí isté zhody s typickými albizačnými cestami.¹⁰⁸ Hoci Kollár tento spôsob získavania peňazí neuznával,¹⁰⁹ chcel získať „sponzora“ či akúsi formu osvojenia si, adopcie jeho osoby. Menuje preto aj príbuzných, ktorí mali bývať v tejto časti Uhorska.¹¹⁰ Hoci pestúna a mecenáša z radov príbuzných napokon nezískal, nasporil približne 50-60 zlatých od priateľov, priaznivcov a za prednesené kázne. Peniaze boli určené na financovanie jeho pobytu a štúdiá v Bratislave.¹¹¹ Okrem dopredu daných cieľov putovania – miest pobytu príbuzných Kollára a jeho spoločníka Ambróziho,¹¹² navštevovali najmä fary a školy. Kým Ambrózy chcel navštíviť sestru v Oroszlányi za Dunajom, Kollárovo putovanie viedlo za Tisu do Nyíregyházy k ujovi Miškócimu. Obaja tak sprevádzali svojho druha aj na tieto miesta.¹¹³

Putovanie Kollár považoval za užitočné, keďže mu rozšírilo obzory, umožnilo mu spoznať vlast', teda Uhorsko a rôznych ľudí. Ani na tejto ceste sa nevzdal starých návykov –

¹⁰⁶ KOLLÁR, ref. 2, s. 97. Pri porovnávaní mal Kollár zrejme na mysli podmienky v úrodných južných stolicích na území dnešného Maďarska. Toto porovnanie a obdobné myšlienky mohol Kollár zachytiť najskôr v roku 1812, kedy tieto kraje navštívil.

¹⁰⁷ *Cestovanie po Dolnej zemi v prázdninách roku 1812* – V. časť obsahuje 7 kapitol. *Tamže*, s. 106-116.

¹⁰⁸ Albizačná cesta predstavovala pre mladých evanjelických bohoslovcov možnosť spoznať svojich budúcich starších kolegov, odhadnúť počet svojich budúcich farníkov, registrovať kladné aj záporné postrehy z jednotlivých pôsobísk. Cestu konali obyčajne počas letných prázdnin (resp. počas prázdnin vo všeobecnosti) a navštevovali jednotlivé obce a fary. Tu diskutovali s farármi, často vypomohli na fare alebo farára zastúpili pri kázaní. Ubytovaní boli zväčša na farách, pričom šlo zrejme o nepísaný zvyk, prijať, ubytovať a skromne pohostiť takéto návštevy. Študenti boli za svoje úsilie odmenení aj finančným darom či už od farára, cirkevnej obce alebo odmenou za kázanie. Každá návšteva bola zaznamenaná a podpismi potvrdená do špeciálnej cestovnej knižky – tzv. albumu.

¹⁰⁹ *Tamže*, s. 116.

¹¹⁰ Jeden z príbuzných mal byť poľovníkom v Aszóde, iný tkáčom v Piliši a ďalší tkáčom vo Veľkom Laku (Nagy-lak), ďalší kňazom v Čerenčanoch a bývalým profesorom v Ožďanoch, iný učiteľom na Sarvaši a i. Kollár sa v tomto prípade najviac spoliehal na svojho uja Miškócimu – notára v Nyíregyháze, ale ukázalo sa, že nebol bezdetný. *Tamže*, s. 106, 108.

¹¹¹ *Tamže*, s. 116.

¹¹² Spoločníkom Kollára na tejto ceste bol Ambrózi (neidentifikovali sme krstné meno). Bol synom radvanského farára, ktorý vydával latinské cirkevné letopisy (*Annales ecclesiastici*), čo dvojici prinášalo pri putovaní zväčša po farách výhodu dobrého prijatia. Ambróziho sestra bola vydatá za evanjelického farára Turčániho v Oroszlányi v Komárňanskej stolici a jej návšteva bola jedným z prioritných cieľov cesty. Ambrózi bol „vysokej postavy ako Goliáš, zbehlý v maďarčine, bystrejšieho vtipu než chôdze, málovravný, veľký jedák, ale dobrosrdečný.“ *Tamže*, s. 106. Na rozdiel od Kollára sa pri návšteve pohostinného obyvateľa Tokaja podnapil tak, že sa prebral až ráno. *Tamže*, s. 107. Jeho zbehosť v maďarčine bola pre Kollára nadmieru užitočná, pretože sám tento jazyk príliš dobre neovládal. Napriek tomu nájdeme v *Pamätiach* niekoľko miest, kedy bol Kollár nútený svoje slabé jazykové znalosti maďarčiny využiť. *Tamže*, s. 110, 113, 127.

¹¹³ *Tamže*, s. 106.

čítania počas putovania,¹¹⁴ ani obľuby navštevovať vyvýšené miesta, hoci vzhľadom na reliéf krajiny to nebolo jednoduché. Hádal sa preto s pohodlným Ambrózom, ktorý nebol ochotný kvôli výstupom na vrchy robiť okľuky,¹¹⁵ ktoré však inak obaja kvôli rôznym zaujímavostiam robili ochotne.¹¹⁶

Z Bystrice putovali Novohradskou stolicou, kde navštívili svojich známych a priateľov. Prvú noc nocovali v Mýtnej v Zvolenskej stolici. Ďalšia cesta bola, čo sa týka trasy voľná.¹¹⁷

Vybrali sa cez Miškovec do Tokaja a k Tise. Pre Kollára bola táto krajina zvláštna, hoci nasledujúci opis v mnohom súvisí s istým duálnym kontrastom horníakov a dolníakov – na pohoria bohatého územia Slovenska a nížinatej krajiny dnešného Maďarska.¹¹⁸ Dovtedy totiž poznal iba pomerne hornaté doliny Turca, Oravy, Liptova: „*Tu sa mi otváral nový maďarský svet. Belohlinastá zem, páchnuca pecinou, bujná príroda, maďarské míle, únavné pustatiny, zlá voda, nevidaní vtáci, bocianie hniezda na strechách domov a strašné obličaje maďarských pastierov a sedliakov, pitie vína ako vody – všetky tieto a podobné výjavy účinkovali na mňa podivne. Za dlhý čas bolela ma od zemného zápachu hlava a stratil som chuť na jedlo, lebo pokrmy čpeli hnojovým dymom. Kúria tu totiž suchým hnojom namiesto drevom...*“¹¹⁹

V Tokaji Kollár ochutnal tokajské víno, ale s mierou (na rozdiel od Ambróziho), aby sa mohol s hosťiteľom dlho porozprávať po slovensky, „*lebo v Tokaji sa hovorí viac*

¹¹⁴ KOLLÁR, ref. 2, s. 116. Podrobnosti pozri ref. 38.

¹¹⁵ Kollár preto konkrétne na Tokajský vrch vystúpil skoro ráno a vrátil sa kým jeho druh ešte spal. *Tamže*, s. 116. Pozri aj ref. 123.

¹¹⁶ Porovnaj KOLLÁR, ref. 2, s. 107.

¹¹⁷ *Tamže*, s. 107. Pozri citát pri ref. 20.

¹¹⁸ Porovnaj s hodnotením životných podmienok na Orave a Liptove. KOLLÁR, ref. 2, s. 97.

¹¹⁹ *Tamže*, s. 107. Podobne „*Milý bože, ako dlhočiznou a planou videla sa mi pustatina od Tokaja až po Nyiregyházu! Nebolo na čom ani oči popásť, ani čo počuť, ani dostať niečo pre hrdlo popiť a zajesť.*“ *Tamže*, s. 108, podobne s. 114. Paradoxne sa toto Kollárovo hodnotenie nevelmi odlišovalo od vyslovene stereotypných názorov matky Friederiky Schmidtovej, ktorá svoju dcéru nechcela pustiť do Uhorska. „*Uhorsko a Sibír to je jej jedno. Ona tam nepoznala a nevidela nič iné okrem pustatín a volov (die ungarischen Pusten und Ochsen), ktoré sa všade v Nemecku spomínajú. Uhorský ľud si predstavovala ako surový, divý, lebo vraj počula od očitých svedkov, že namiesto šiat nosia zamastené kožušiny, mastia si vlasy sadlom, jedávajú slaninu, bývajú v podzemných dierach a pelechoch, často zbojničia a pod. Márne som sa usiloval vybiť jej tieto predsudky z hlavy – to bývalo, reku, voľakedy, ale už nejestvuje.*“ *Tamže*, s. 207. Porovnaj aj výzor Maďarov, ako si ho Kollár pamätal z prvého stretnutia: „*Pozeral som na nich s ozajstným prekvapením, v prvej chvíli ani veriť sa mi nechcelo, že sú to obyvatelia našej krajiny. Veľké, čierne, zamastené kožené bundy, krátke košele so širokými rukávmi, tiež čierne a zamastené, priam tak i nohavice, vysoké kučmy na hlavách, zvuky doteraz neslýchanej reči;*“ *Tamže*, s. 26. Vodovzdorná úprava vlasov a pokrývok hlavy bola v Uhorsku spoločná pre množstvo etník, hoci zrejme išlo o pôvodne maďarský zvyk. Richard Bright písal na jar roku 1815 aj o umastených klobúkoch u západoslovenských sedliakov – „*Spopod rovnakého malého klobúka, presiaknutého olejom, visia podobné čierne vlasy zapletené do vrkoča...*“ TIBENSKÝ – URBANCOVÁ, ref. 69, s. 231. P. D. Holthaus v roku 1828 opísal skupinu Cigánov s čiernymi vlasmi „*na uhorský spôsob natretými bravčovou masťou*“ *Tamže*, s. 256. Adalbert Jozef Krickel mal problémy v kostole v Malej nad Hronom: „*zápach Slovákov, ktorí si natierajú vlasy smradľavým olejom, bol taký hrozný, že sa nedalo vydržať do konca omše.*“ *Tamže*, s. 259.

*po slovensky než po maďarsky.*¹²⁰ Kollár nám takto mimochodom zaznamenal dôležitú skutočnosť o etnickom zložení mestečka.¹²¹ Kollár sa sem neskôr ešte niekoľkokrát vrátil, hoci údajne vonkoncom nie kvôli tokajskému vínu.¹²² Hoci nie je isté, koľko dní sa v mestečku zdržali, mohlo práve Ambróziho opojenie vínom a s tým súvisiace neskoršie vstávanie Kollárovi umožniť výstup na vrch nad Tokajom.¹²³

Po tom, čo opustili Tokaj obaja priatelia krátko blúdili. Okrem neutešenej krajiny ich zrejme vystrašili historiky o zabitých návštevníkoch čárd a obesených nešťastníkoch, čo v Kollárovom vnímaní opäť vytvára divoký náprotivok ku slovanskej kultúrnej krajine Slovenska.¹²⁴

V Nyíregyháze Kollár našiel svojho ujca – notára Miškóciho, ktorý ho s radosťou privítal. *„Bol to už vážny starček, šedivý, tlstej postavy, láskavý v obcovaní; mal vlastný dom a pekné gazdovstvo, ale aj dietky – dcéru a syna.“* Zvlášť informácia o deťoch urobila zjavne Kollárovi škrt cez rozpočet pri pláne akejsi „adopcie“. Miškóci zorganizoval pre Kollára prvú možnosť kázať pred zaplneným kostolom, začo tento dostal odmenu aj od cirkvi aj od ujca, takže napokon mohol byť spokojný.¹²⁵ Každý podvečer pobytu chodili obaja pútnici k Nyíregyházskemu jazeru, *„kde sme sa kúpali medzi vysokým trstím“*.¹²⁶

Z Nyíregyházy cestovali do Debrecína povozom, ktorý im zabezpečil ujec, ale *„...na ceste okrem množstva neobyčajne veľkých volov nevideli sme nič pamätného“*. Debrecín na Kollára zapôsobil svojou veľkosťou, rovnako však aj nedostatkom vody – *„horko-ťažko pobudol som tu dva dni – trápil ma smäd a nebolo vody.“*¹²⁷ V meste navštívili reformátske (kalvínske) kolégium s jeho červenoodencami, čiže togátmi. Kollár si tu prezrel pre neho doposiaľ najväčšiu knižnicu a nechal si ukázať jednovokálne verše a kázne v maďarčine od bývalého debrecínskeho profesora Varjasa, v ktorých sa nevyskytuje iná samohláska ako „e“. Jazyková kuriozita však Kollára príliš nezaujala: *„Toto tu pokladajú*

¹²⁰ KOLLÁR, ref. 2, s. 107.

¹²¹ Dá sa tu pravda uvažovať, že adjektívum slovenský mohlo znamenať aj slovanský. Každopádne nešlo o fatamorgánu a romantické treštenie ako naznačil v príhovore pri príležitosti odhalenia pamätnej tabule venovanej Kollárovi Csaba Gy. Kiss. Aj podľa neho tu totiž žili Poliaci, Rusíni a Slováci. Nech už je ale výklad spomínaného adjektíva akýkoľvek, je jasné že maďarské obyvateľstvo bolo v meste iba menšinou. (vzs). *Pamätná tabuľa Jána Kollára v Tokaji*. In *Ludové noviny*. Portál Slovákov v Maďarsku [online] Dostupné na internete: <<http://www.luno.hu/content/view/1673/28/>>

¹²² WLACHOVSKÝ, ref. 26.

¹²³ KOLLÁR, ref. 2, s. 116 porovnaj 107. Takýto scenár predpokladá aj Karol Wlachovský. WLACHOVSKÝ, ref. 26.

¹²⁴ KOLLÁR, ref. 2, s. 107-108. Takéto historiky však možno čiastočne zaradiť k miestnemu „folkloru“.

¹²⁵ *Tamže*, s. 108–109.

¹²⁶ *Tamže*, s. 109.

¹²⁷ *Tamže*, s. 109.

za ôsmy div sveta, za najskvelejšie víťazstvo maďarčiny, a títo ľudia sa čudovali tomu, že mne to nechutí.“¹²⁸

Z Debrecína našich študentov cesta viedla na západ do Bekéšskej stolice, pre Kollára „slovanskej Palestíny“. Kúsok cesty sa viezli na typických povozoch pre túto oblasť, totiž každý na jednom z dvoch volských osemzáprahov. Kollár tu pozitívne hodnotí svojho maďarského pohoniča, tento „dobrý chlapina“ žiaľ rozumel iba po maďarsky, ale lámovým jazykom a posunkami sa dorozumeli.¹²⁹ Zvyšok cesty, ktorý podnikli už pešo, pútnikov zo vzdialenosti jedného-dvoch „strelení“¹³⁰ sledoval údajný zved lúpežníkov: „...nad'abili sme na istého maďarského gondáša, chlapa strašného výzoru, v zamastenej bunde, ozbrojeného kyjakmi a inými nástrojmi, [] ktorý nás prenasledoval zboku.“ Kollár domýšľal, že sa neodvážil zaútočiť na dvojicu, keďže boli „ako-tak ozbrojení“; chcel vraj len vyzvedieť, kde chcú nocovať, aby ich mohol svojou bandou ozbýjať. Preto priatelia pre istotu nezamierili do krčmy, ale radšej nocovali u reformátskeho kňaza, ktorý bol však tak chudobný, že pohostili oni jeho.¹³¹

V Bekéšskej Čabe sa dlho nezdržali údajne kvôli zvláštnemu vynučovaniu disciplíny počas bohoslužby; jej nutnosť odzrkadľovala aj záujem o samotný „liturgický akt“ u ľudí: „v starom čabianskom chráme chodili totiž medzi kázňou sem-ta vedľa lavíc asi štyria

¹²⁸ KOLLÁR, ref. 2, s. 110. Toto hodnotenie zrejme súviselo aj s Kollárovou úrovňou znalosti maďarčiny.

¹²⁹ *Tamže*, s. 110.

¹³⁰ Ide o starú dĺžkovú mieru, v tomto prípade zrejme *strelenie z pušky* (iactus pixidis) čo bolo zhruba 100 až 300 metrov.

¹³¹ *Tamže*, s. 110. Otázka zbojníkov a násilníkov v Uhorsku bola vnímaná pozorovateľmi rôzne. Samozrejme pôsobili stále mnohé stereotypy z nepokojného obdobia 17. storočia. Napr. Baltazár Hacquet, ktorý územie Slovenska navštívil v rokoch 1793-1794, opísal Slovákov ako telesne podsaditých, dvojtvárných, falošných, zlodejov a násilníkov. Naproti tomu Maďari boli vraj dobre stavaní, chudí, odvážni, otvorení a úprimní. Podľa neho bolo dôvodom takýchto rozdielov podnebie. TIBENSKÝ – URBANCOVÁ, ref. 69, s. 211. Aj Albert Wilhelm von Sydow na ceste v roku 1827 zachytil: „O Slovákoch sa hovorí, že sú zbojníkmi, ale teraz keď sa živia rôznymi zamestnaniami, zbojník je medzi nimi výnimkou. Ale vraj boli aj takí zbojníci, ktorí bohatým brali a chudobným dávali.“ *Tamže*, s. 249. Zdá sa, že šírenie hrôzostrašných príbehov o zbojníkoch v regióne patrilo k miestnym tradíciám. Historika zachytená v anonymnom cestopise z roku 1836 opisuje prepád dostavníka skupinou zbojníkov na ceste z Lučenca do Pešti. Na ich úspešnom odrazení mali leví podiel dvaja inak nepríliš sympaticky vyzerajúci Slováci: „Slováci ich [ranených zbojníkov] neprestávali biť zlomenými puškami a nedali sa zadržat'. Jeden zo zbojníkov kričal: „Nemes ember vagyok“ – „Som šľachtic“ a chcel tým naznačiť, že ho nesmú obesit'. Obrovské zaucho tvrdou rukou Slováka ho použilo, že všetci zločinci sú si pre zákonom rovní.“ *Tamže*, s. 269-270. Zbojníctvo barónka Blase de Bury v dobe po revolúcii 1848/49 dáva do súvislosti s uhorským šľachtictvom – aj prostí Maďari vraj majú črty šľachtickej nadradenosti nad ostatnými, z čoho vyplýva postulát – radšej lupiť ako pracovať a byť chudobným. *Tamže*, s. 308. Podobne Ján Čaplovič vnímal Maďarov ako chýrnych zlodejov, pri pomaďarčení Slovákov bolo umenie kradnúť prvou črtou, ktorú z novej nacionálnej identity prebrali. Aj on píše o známych slovenských zbojníkoch, ale z prelomu 17. a 18. storočia. ČAPLOVIČ, ref. 45, s. 25, 77-79. Postoj Jána Kollára k zbojníctvu bol odmietavý, vnímal ho ako anachronizmus, veľmi dobre poznal všetky tradičné postavy, ale v *Slávy dcere* ich (s výnimkou Paprika) umiestnil do slovenského pekla. Niektoré ďalšie detaily o problematike stereotypov pozri v ŠOLTÉS, Peter. *Stereotypy o uhorských Slovanoch v uhorských a nemeckých cestopisoch a tzv štatistikách na konci 18. a prvej polovici 19. storočia*. In *Slovanství ve středoevropském prostoru. Iluze, deziluze a realita*. Praha : Libri a STRED, 2004, s. 73 – 91.

*dozorcovia, ozbrojení dlhými tenkými palicami alebo prútmi, a keď zbadali, že podaktorý poslucháč šepká, drieme, alebo vôbec nedáva pozor, udreli ho prútom. Bolo mi pritom do smiechu i do hnevu.*¹³² Podobné prípady vynucovania pozornosti boli však v tejto dobe a aj neskôr bežné.¹³³

V Sarvaši sa Kollár stretol so svojim menovcom, rodákom z turčianskej Blatnice, ktorý ich pozval na poľovačku na dropy. Opísal vsutku zaujímavý spôsob lovu týchto mohutných vtákov: *„drop, stojac na rovine, nebojí sa voza idúceho vókol neho. Voz sa teda krúti na jednom priestore, ale tak, že sa čoraz väčmi približuje k dropovi, to jest okruh sa zužuje, až poľovník na voze príde tak blízko k vtákovi, že ho môže zastreliť. Vták očami sleduje voz a nazdáva sa, že zostáva v rovnakej vzdialenosti.*¹³⁴

V mnohom zvláštne je jeho hodnotenie tamojšieho „priemyselného, čiže industriálneho ústavu dvojťihodného pána Tešedíka“, ktorý v tomto čase už upadal. Kollár to pripisuje skutočnosti, že *„nebol založený v národnom duchu slovenskom, bolo to niečo polonemeckého, polomaďarského, poloslovanského, preto to v samom ľude nezapustil korene“*. Konečne – *„Toto podujatie, inorodé a priveľmi svetské, nezrovnávalo sa ani s duchovným úradom.*¹³⁵ V ďalšej časti medailónu venovanému Sarvašu Kollár polemizuje s názormi maďarského autora spisu o Sarvaši, že tamojší Slováci všetci vedia aj po maďarsky a idú sa pomadžarčiť (oba výroky označil ako lož).¹³⁶ K informácii, že sa v meste úraduje iba po maďarsky a v tomto jazyku sa vedú aj úradné knihy a účty, ironicky poznamenáva *„(Pravda, keďže sa musia viesť.)“* a dodáva, že úbohému ľudu jeho predstavení kladú do úst iba to, čo chcú.¹³⁷ Jednoznačne tu ide až o neskoršie pridaný materiál z Kollárovej „zbierky“ prejavov „maďarošialenstva“.

¹³² KOLLÁR, ref. 2, s. 111.

¹³³ *„V Chtelnici v Nitrianskej stolici má kostolník dlhánsku palicu a na jej konci priviazanú kožu z ježa. Keď vidí, že dakto v kostole spí, tak mu strčí pod nos túto ježovu kožu, načo spiaci či podriemkávajúci – ako možno ľahko pochopiť – vyskočí ako jeleň.“* Aj v iných obciach si disciplínu vynucovali prútom, palicou či korbáčom, rovnako u katolíkov aj u protestantov. ČAPLOVIČ, ref. 45, s. 132.

¹³⁴ KOLLÁR, ref. 2, s. 111.

¹³⁵ *Tamže*, s. 111. Kollár akoby neuznával iný druh vzdelania, než „duchovné“ – spoločenskovedné. *„Kde sa kňazstvo nezaobera rečou a literatúrou, upadá na scestie, zaneprázdňuje sa prácami, ktoré nie sú primerané duchovnému stavu.“* Samuel Tešedík sa teda ako kňaz nemal ničím takým zaoberať, toto tvrdenie je v rozpore s tradičným chápaním osvety v osvietenskom duchu. Je zvláštne, že ho vyslovuje rebelujúci Kollár, zaoberajúci sa mnohými vecami nad rámec svojho duchovného mandátu. Zdá sa tak, že napr. nechota napísať svoje meno na vydanie *Světských písní lidu slovenského v Uhřích* nesúvisela s možnou reakciou okolia, ale možno aj s rigoróznou samotného Kollára. Pravda tieto aktivity sa nevymykali z okruhu literárnych a rečových, teda i národných.

¹³⁶ *Tamže*, s. 112. Išlo o spis Jánosa Hellebrantha, notára v Sarvaši – *Opis Sarvaša*. Pešť : Trattner-Károlyi, 1822.

¹³⁷ KOLLÁR, ref. 2, s. 112.

Keďže Ambrózi mal odovzdať list nadlackému kazateľovi, priatelia cestovali aj do Nadlaku,¹³⁸ kde sa však zdržali iba na noc. Kollárovi sa tunajšia krajina páčila. „*Cesta viedla cez utešené a úrodné vinice. Deň bol jasný a rosa perlila sa ešte slnkom na révových a stromových listoch. Široko-daleko nebolo nič vidieť ani počuť. Vinice boli obohnané z oboch strán hlbokou priekopou... [] Medzi viničmi blyšťalo sa všakovaké ovocie.*“¹³⁹ Kvôli pár nazbieraným opadaným marhuľkám mali priatelia problém s maďarským hájnikom, ktorému museli po dlhom vyjednávaní za ovocie zaplatiť prehnajú sumu. Opis konania hájnika nabera rýsy zbojníka, okrem toho Kollár dáva jeho nenásytnosť a nepohostinnosť do priameho protikladu s pomermi na území Slovenska: „*Na Horniakoch medzi Slovákami putujú počestní cez sady a záhrady, zbierajú a striasajú ovocie a nik sa im neopováži ublížiť proti právu pohostinstva.*“¹⁴⁰ Pri riešení situácie Kollár preukázateľne musel použiť maďarčinu a uspel.

Z Bekéšskej stolice potom cestovali, nikde sa dlho nezdržujúc, cez Csongrád a Kecskemét do Pešti.¹⁴¹ S ohľadom na duševnú pohodu bolo pre Kollára načase opustiť nevládne prostredie: „*Oči už celkom zunovali pohľad na zaprášené pusty, biedne dediny a maďarské chalupy, preto sa nemálo zaradovali, keď sme uzreli Pešť.*“ Tu sa ubytovali v hostinci „U zlatého kríža“ na Jozefovskom námestí. V nedeľu navštívili slovenské božie služby pod vedením farára Jána Molnára. Kollárovo kritické ucho si všimlo jeho nedostatky v slovenčine, oko zase pomerne malý počet návštevníkov chrámu. V Pešti paradoxne z množstva vecí, ktoré tam musel vidieť, spomína predovšetkým na prvé stretnutie so srbčinou a jej podobnosť so slovenčinou. Len mimochodom pripomína aj návštevu univerzitnej knižnice a hvezdárne.¹⁴² Toto miesto sa neskôr na 30 rokov stalo Kollárovým pôsobiskom, azda s ohľadom na túto skutočnosť nám o meste neprináša takmer žiadne informácie.

Z Pešti potom ich cesta smerovala ďalej za Dunaj do obce Oroszlány. Tu navštívili Ambróziho sestru, ktorá ich pri slávnostnej hostine na privítanie nešťastne otráвила hubami. Nakoniec sa však okrem žalúdočnej nevoľnosti, ktorá postihla celú rodinu a hostí, nič vážne nestalo. Zostali tu preto celý týždeň a nasledujúcu nedeľu tu predniesol Kollár ďalšie kázanie.¹⁴³

¹³⁸ Nadlak, inde Veľký Lak, teda Nagylak. *Tamže*, s. 112, 106.

¹³⁹ KOLLÁR, ref. 2, s. 112. Tu ide zrejme o ďalšie zo symbolických porovnaní – (utešené) územie obývané Slovákami kontra únavná maďarská pustatina.

¹⁴⁰ *Tamže*, s. 113.

¹⁴¹ *Tamže*, s. 113.

¹⁴² *Tamže*, s. 114.

¹⁴³ *Tamže*, s. 114-115.

Nakoniec sa obaja pútnici vydali cez Komárno domov – Ambrózi do Radvane a Kollár do Turca. Ponáhľali sa, pretože sa už blížil september a začiatok nového školského roku, ktorý mal Kollár absolvovať už na evanjelickom lýceu v Bratislave.

Výlety z Bystrice už počas druhého pobytu opisuje Kollár v samostatnej kapitole.¹⁴⁴ Navštívil Ľudovíta Benického v jeho sídle v (Dolnej) Mičinej – „*Bol to utešený kaštieľ na okrúhlom kopci, jeho znamenitá a bohatá bibliotéka, zbierky starožitností a prírodnín a najmä jeho vľúdnosť požičať mi materiál zo zbierok...*“ Bez ďalších podrobností nebolo v našich silách zistiť, či sa Kollárov záujem týkal v tomto prípade prírodopisnej, alebo skôr historickej – starožitnickej zbierky a bádania.

Nasledujúci výlet absolvoval pravdepodobne so svojim zverencom Ľudovítom Kolbenhayerom (alebo možno iba s istým odporúčaním Kolbenhayerovcov) cez Slovenskú Ľupču a Ľubietovú do Brezna, kde pobudol niekoľko dní u príbuzného Kolbenhayerovcov, miestneho lekárnik Tesáka. Vracali sa potom cez Diel,¹⁴⁵ Tisovec a Jelšavu.¹⁴⁶ Ešte pred návštevou Jelšavy si zašli k ruinám hradu Muráň: „*Pohľad z Muránskeho hradu, ktorý nemá páru a historické reminiscencie očarili moju dušu natoľko, že sme tam strávili celý deň.*“¹⁴⁷

Ďalšia poznávací a rekreačná cesta Kollára spoločne s chovancom i domácim pánom priviedla cez Turiec a Liptov na Spiš, kde navštívili spriaznené rodiny a priateľov v Kežmarku a Levoči, následne i do Košíc a Prešova. Na tomto mieste *Pamätí* je istá disproporcía, keďže Kollár tvrdí, že „*Velebné naše Tatry stáli tu po prvý raz pred mojím žasnúcim zrakom a trasúcim sa srdcom a hoci nebolo kedy vystúpiť na najvyššie končiare, jednako pochodili sme mnohé tatranské doliny a menšie vrchy.*“¹⁴⁸ To isté totiž tvrdil aj v súvislosti s výletom na Liptov a Oravu v roku 1811.¹⁴⁹

Na cestu z Turca do Bratislavy¹⁵⁰ sa Kollár vydal opäť so spoločníkom – tentoraz ním bol jeho bývalý spolužiak z Banskej Bystrice Simeon (Šimon) Lehotský. Putovali Nitrianskou stolicou, kde vyzdvihol Kollár dve zastávky zvolené úmyselne – v Bošanoch sa boli naobedovať v hostinci, kde „*žila židovská krčmárka, chýrečná široko-d'aleko neobyčajnou krásou.*“ Sám Kollár zhodnotil, že „*spanilejšej a prívetivejšej izraelitky ešte som nikde nevidel.*“ Nečudo – „*Celé roje mladých zemanov, ktorí sem prichádzali vozmo i na koňoch*

¹⁴⁴ Kapitola 9 – *Vychádzky a cesty z Bystrice*, VII. časť. KOLLÁR, ref. 2, s. 154-155.

¹⁴⁵ Neopomenul tu súvislosť s pobytom so zbojníka Surovca.

¹⁴⁶ V Jelšave Kollár navštívil „*starého Valaského*“, teda Pavla Valaského (1742 – 1824).

¹⁴⁷ *Tamže*, s. 154.

¹⁴⁸ Išlo o výlet v zime? *Tamže*, s. 154-155, porovnaj 66-67.

¹⁴⁹ Porovnaj *Tamže*, s. 96.

¹⁵⁰ Kollár používal názov Prešpurok, kvôli jednoduchšej identifikácii používame dnešný názov Bratislava.

obletovali vôkol nej.“ Do Čachtíc ich zasa priviedol chýr o „*maďarskej dračici Alžbete Báthory*“, ukázali im aj „*podzemné peleše a pivnice, kde vraždila slovenské dievčence.*“¹⁵¹

Pobyt bol hneď od začiatku finančne náročný, Kollár musel zaplatiť vopred za alumneum, jeho stravovanie preto bolo viac ako skromné. Zvlášť tu sa prejavili majetkové rozdiely rodín študentov. „*Chlieb a voda, to bývala moja večera, kým iní synkovia zámožných rodičov častovali sa u Saliho (hostinského) pečienkami a vínom.*“¹⁵²

Prvý rok býval so Šimonom Lehotským u pána Lista, bývalého kupca v Plechklubúkovej ulici. Pod ním bola dielňa špendlikára a neprestajný hluk im nedovoľoval normálne sa učiť. Presťahovali sa preto do domu nemenovaného vinohradníka pri Michalskej bráne, do „kasární“, kde ich bývalo šesť a všetci z Turca. Napriek vysokému nájomnému bola problémom strašná zima, lebo domáca kúrila iba „viničím“ – suchými viničnými prútmi. Často sedávali okolo pece, aby si zohriali premrznuté prsty a ruky. Jeden zo študentov (Tomtsányi) preto chodil v noci tajne po drevo na cintorín. Keď bol tento zdroj paliva odhalený, keďže išlo o kríže, rakvy, drevené pomníky či latky z ohrád, kvôli svätokrádeži sa študenti vrátane Kollára radšej na drevo zložili. Kollár tu však už dlho nepobudol.¹⁵³

Celý druhý rok a polovicu tretieho si Kollár privyrábal ako správca a učiteľ v evanjelickom sirotskom ústave na Panenskej ulici, okrem skromnej pláce tu mal i byt. Zostal tu od konca školského roku, lebo kvôli rodinnému zázemiu neodchádzal na prázdniny domov. Staral sa tu o 8-10 detí. Zavedenie zdravšej životosprávy a pohybu na čerstvom vzduchu pre chovancov znamenalo ďalší podnet k prechádzkam do okolia Bratislavy.¹⁵⁴

O pol roka neskôr sa stal vychovávateľom dvoch mladých zemanov, Desöfovcov z Novohradu a býval na Panenskej ulici v dome Satmariovcov. Posledný rok pobytu bol vychovávateľom synov mešťana Braunmüllera a býval v jeho dome, ktorý bol v susedstve akademickej budovy.¹⁵⁵

V Bratislave sa stal Kollár svedkom konca napoleonských vojen. Po víťazstve nad Napoleonom pri Lipsku do Bratislavy dopravili veľa zajatých Francúzov, dôstojníkov, ale i radových vojakov. Keďže inde nebol dostatok miesta, ubytovali ich v primasovskej

¹⁵¹ KOLLÁR, ref. 2, s. 117. Táto kontroverzná osobnosť a legendy okolo nej museli Kollára zaujať, pretože aj útrapy, ktoré mu spôsoboval jeho otec prirovnával k mučeniu „Bátoryčky.“ *Tamže*, s. 73. Zaujímavá je Kollárom priradená národnosť vrahyne i jej obetí.

¹⁵² *Tamže*, s. 117. Kollár nedostal ani štipendium, hoci tie sa ušli oveľa menej schopným, ale zámožnejším študentom. „*Všetky didaktrá, t.j. školské poplatky, byt, oblek, knihy, zadovažoval som si v Bratislave sám, ba i za alumneum platil som bežný poplatok... [] Veru mnohé bezsenné noci strávil som v trapiech a starostiach.*“ *Tamže*, s. 213.

¹⁵³ *Tamže*, s. 119-120.

¹⁵⁴ *Tamže*, s. 118, 120.

¹⁵⁵ *Tamže*, s. 118-119.

jazdiarni. Podmienky tu boli dosť zlé, pretože ich bolo toľko, že museli stáť vedľa seba. Boli otrhaní, zranení a podľa Kollára šlo hlavne o mladých mužov. Študentom ich bolo ľúto, prehadzovali im cez okná peniaze, ale zajatci ich vracali a volali, aby radšej priniesli chlieb a vodu. *„Išli sme teda nakúpiť zemlí, rožtekov a hádzali sme ich medzi nich. Boli na dračku.“*¹⁵⁶

Počas konania Viedenského kongresu mnohí z jeho účastníkov navštívili aj Bratislavu: na Kollára urobili dojem štyri osobnosti – cár Alexander, *„práve vtedy v najlepšom kvete života, vozil sa po bratislavských uliciach a po okolí v obyčajnej drožke. Mal prívetivý a vľúdny obličaj, jasné oči, červenasté vlasy. Wellington, anglický vojvodca, muž nízkej postavy, tlstý, plecivý, širokého obličaja – pýcha a samolúbosť zdali sa základnými črtami jeho charakteru.“* Gebhard von Blücher a iní dôstojníci na neho neurobili dojem, zaujal ho však *„francúzsky minister, knieža Talleyrand, ktorý býval v paláci kniežaťa Grassalkoviča, spomínam si, prechádzal sa po balkóne tak nádherne, ako by menuet tancoval.“* Nakoniec to bol Fridrich August, saský kráľ, ktorý žil v Bratislave počas kongresu akoby vo vyhnanstve, pretože bol spojencom Napoleona. V čase pôstu chodil po bratislavských kostoloch pešo, v sprievode iba dvoch komorníkov. Obraz nábožného starca, korunovanej hlavy na kolenách, pohrúzenej do vrúcnej modlitby na Kollára zvlášť zapôsobil a stal sa motívom jednej z jeho kázní.¹⁵⁷ Kollár sa zúčastnil aj viedenských osláv víťazstva spojencov v bitke pri Lipsku.¹⁵⁸

Pobyt v Bratislave nám Kollárovými očami približuje niečo z dobovej atmosféry, hoci je zrejmé, že on sám mohol popísať iba malú časť z miestnych zaujímavostí, čo bolo dané najmä jeho finančným stavom.

Aj kvôli hluku z blízkej dielne a neskôr kvôli početnej zostave spolubývajúcich Kollár musel zvládať školské nároky na memorovanie tak, že sa učil v prázdnych triedach alebo vo vinohradníckych kolibách. *„Najmä záhrady Pálfyho a Erdődyho bývali takými gymnastikami pre pamäť, hemžili sa v nich študenti, ktorí sa tu prechádzali a učili.“*¹⁵⁹ Knihy

¹⁵⁶ KOLLÁR, ref. 2, s. 121-122. Množstvo ranených a zajatcov bolo v tomto čase i v Trnave. Desiat francúzskych dôstojníkov z rôznych útvarov (Haxo, Springling, Dukesen, Walian, Kungler, Lussan, de Maille, Airaud, Sent, Ballade) bolo z Trnavy prevezených do Bratislavy, azda práve s nimi sa stretol aj Kollár. ŠIMONČIČ, Jozef. *Ohlasy francúzskej revolúcie na Slovensku*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1982, s. 152.

¹⁵⁷ KOLLÁR, ref. 2, s. 122. František Palacký, ktorý bol v tomto čase tiež v Bratislave zaznamenal prítomnosť týchto osobností: *„Toho času bylo mi viděti mezi jinými zvláště císaře Alexandra, pak Wellingtona, Talleyranda i Metternicha, poslané od sjezdu ke králi saskému do Prešpurka...“* Citované podľa VARSÍK, Milan. *Dotyky s minulosťou*. Martin : Osveta, 1988, s. 146. Kollár sa zrejme nezúčastnil všetkých slávností okolo osoby ruského cára, alebo si už azda nespomenul na všetky podrobnosti. Detaily pozri v MEZEIOVÁ, Adelaida. *Alexander I. v Bratislave*. In *Historická revue*, č. 8, roč. VIII., 1997, s. 8.

¹⁵⁸ KOLLÁR, ref. 2, s. 136-137. Podrobnosti pozri v texte vzťahujúcom sa k ref. 173.

¹⁵⁹ KOLLÁR, ref. 2, s. 118.

ale rád čítal aj v tzv. kniežacích prechádzkach (Fürsten-Allee).¹⁶⁰ Okrem toho na vychádzky chodil aj so svojimi chovancami a často ich spájaj aj s pestovaním svojich ďalších záľub, napr. rastlinopisu či hvezdárstva.¹⁶¹

Nadmieru dôležitý bol Kollárov vstup do meštianskej spoločnosti, ktorý v mnohom determinoval jeho svetonázor či politické predstavy.¹⁶² Bratislava podľa Kollára ponúkala málo kultúrnych lákadiel, „prameňov estetických zážitkov“, pretože tu nebola ani obrazáreň, ani umelecké zbierky, ba dokonca vraj ani veľkolepé staveľské diela či verejná knižnica.¹⁶³ Spojenie s lepšou spoločnosťou tak predstavoval inštitút doučovania, pričom mal Kollár šťastie, keďže bol všestranne talentovaný. Takto najmä dávanie hodín maľovania skromnému študentovi otvorilo dvere „do najprednejších domov a najvzdelanejších rodín, tak evanjelických, ako katolíckych, ktoré ma pozývali nielen k stolu, ale aj na iné domáce besedy, radovánky a pod.“ Menovite spomína niektoré z nich – rodiny Listovcov, Dobaja (lekárnik v Michalskej bráne), Kramera (dôstojník, ktorého manželka a synovia žili v Bratislave), Pauera (železiar), Braumüllera a jeho testa Siegela (kazateľ nemeckej cirkvi), dozorcú evanjelickej cirkvi Crudyho, profesorov Fábriho a Stanislaidesa.¹⁶⁴

V rovnakom dome, kde bol sirotinec a býval i Kollár, býval i istý Klein – hudobník, ktorý dával hodiny spevu. Okrem žiakov vyšších tried sa ich veľmi usilovne zúčastňoval aj Kollár, ktorý si náruživito zamiloval hudbu a spev. Celé hodiny usilovne cvičil, odpisoval si partitúry a obľúbil si predovšetkým hru na fortepiano.

Pre „všeobecnú estetickú vzdelanosť“ Kollár prehovoril niekoľko priateľov aj na kurz tancia. Hodiny sa konali u „tancmajstra“ Steinbecka „s nemeckým menom, ale francúzskymi zvykmi. Za hodinu sa platilo 1 zlatý v striebre, na hodine boli sme štyria a učenie trvalo asi dva mesiace; za tretí mesiac sa neplatilo. Nemôžem opísať, s akou radosťou chodieval som na tieto hodiny.“ Kollár neskôr navštívil vraj zo zvedavosti než kvôli tancu s Šimonom Lehockým bratislavskú Redutu v maske typu „Domino“.

Chodieval aj do divadla a spomína na jeho vtedajšiu hviezdu, českú speváčku a primadonu Cibulkovú, ktorá zažiarila v „Švajčiarskej rodine“. Najviac ho však zaujalo predstavenie Shakespearovho „Kráľa Leara“, ktoré mal možnosť vidieť vo Viedni.¹⁶⁵

¹⁶⁰ Tamže, s. 126. Fürsten-Allee, teda Kniežacia alej sa nachádzala na mieste dnešného Námestia SNP.

¹⁶¹ „Preto chodieval som na vychádzky, raz sám, raz so svojimi chovancami, do bratislavských dolín a hôr a založil som si veľmi peknú zbierku usušených zelín, bylín a kvetov medzi papiermi.“ KOLLÁR, ref. 2, s. 124.

¹⁶² Podrobnosti pozri v PODOLAN, Peter. *Politické aspekty činnosti Jána Kollára*. In *Historické štúdie k jubileu Romana Holeca*. Historia nova, 2010, roč. 1, č. 1, Bratislava : Stimul, 2010, s. 65-89. [online] Dostupné na internete: < http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/ksd/Hino1-2010-1.pdf >

¹⁶³ KOLLÁR, ref. 2, s. 129, podobne s. 137.

¹⁶⁴ Tamže, s. 130.

¹⁶⁵ KOLLÁR, ref. 2, s. 137. Podrobnosti pozri v ref. 174.

Do domov vzdelancov a umeleckých kruhov pomáhal Kollárovi jeho priateľ Ján Mojžišovič, na druhej strane Kollára krotil a vystrihal pred „nástrahami sveta“ Ján Ruman.¹⁶⁶ Z ďalších priateľov treba spomenúť aj Františka Palackého, ktorý sa s ním na Sennom námestí zvítal ako prvý po návrate zo štúdií v Jene.¹⁶⁷

Styk s lepšou spoločnosťou – „*meštianskymi rodinami a s príslušníkmi vyšších tried a vôbec osobami ušľachtilejších mravov*“ Kollára „chránil“ od študentských schôdzok, bánd, karát, krčiem či hostincov, no zavinilo aj výčitky od spolužiakov, ktorí mu dali prezývky ako „mních“ či „výstredník“, čo mu však veľmi vadilo. „*Najpovestnejšie schôdzky, spoločnosti a zábavy bývali v braumüllerovskom dome*“, kde ako vychovávateľ pôsobil práve na konci bratislavského pobytu. „*V dome i v záhradách bývali koncerty, hostiny, hry, tance, na ktorých sa zúčastňovali grófi a grófkky, dôstojníci a iné osoby vyšších spoločenských vrstiev.*“ Kollár však jednako zaznamenal rozdiel, ktorí mu vytanul v mysli, keď sa do Bratislavy vrátil po pobyte v Nemecku a doložil úpadok mesta – „*Po mojom návrate z univerzity, pravda, spomenuté domy a rodiny už boli zväčša alebo povymierali, alebo poklesli, ako vôbec celé mesto Bratislava stráca význam tou mierou, čím viac sa dvíha Pešť, ktorá sústreďuje kupectvo a obyvateľstvo a stáva sa centrom krajiny.*“¹⁶⁸

Z iných aktivít v spojení s opisom bratislavských zákutí uveďme prípad, keď sa 29. júla 1813 – na narodeniny sa Kollár takmer utopil a kúpanie v Dunaji už odvtedy nezopakoval. Sprostredkoval nám ale informáciu, že sa chodili kúpať na Mlynské nivy, asi polhodinu od Bratislavy, „*kde tečie silné, niekoľko siah široké dunajské rameno. Tu sa už kúpali vo veľkom počte študenti a iní mladí Bratislavčania.*“ Kollára asi v jeho polovici zachytil silný prúd a začal ho unášať. Na pomoc sa mu nikto neodvážil. Život mu zachránil kus dreva pod vodou, o ktorý sa zachytil a potom doplával k brehu. Kúpanie v Dunaji teda bolo aj vtedy nebezpečné.¹⁶⁹

Vychádzky do okolia Bratislavy Kollár oceňoval – „*už v prvom roku navštívil som a poznal všetky jeho vrchy a doliny, rieky a ostrovy, hrady a rumy. Celé dni som strávil v kvetnatých dolinách a hájoch, v takzvaných Púčkových domoch (Batzenhäusel). Ale na výročité sviatky a v prázdninách podujal som sa i na dlhšie cesty – alebo sám, alebo v spoločnosti iných.*“¹⁷⁰

¹⁶⁶ KOLLÁR, ref. 2, s. 135.

¹⁶⁷ *Tamže*, s. 126, 210. Senné námestie sa nachádzalo v blízkosti dnešného Kollárovoho námestia (dobovo Obilného námestia).

¹⁶⁸ *Tamže*, s. 131. Boli to pritom zhruba 2 roky.

¹⁶⁹ *Tamže*, s. 123.

¹⁷⁰ KOLLÁR, ref. 2, s. 135. Pamätné miesta v Bratislave a jej okolí, vedený podobnými pohnútkami, azda s ešte väčším dôrazom na históriu, v takmer rovnakom čase, si za cieľ svojich vychádzok vyberal aj František Palacký.

Opisuje potom jednu z takýchto prechádzok, ktorú absolvoval so svojimi zverencami. Cesta ich viedla do Sv. Jura a do Modry, pričom bola zrejme zameraná na budovanie rastlinopisnej zbierky, keďže sa z nej vrátili s „hojnou botanicou korisťou“. Na šibenice, ktoré sa týčili niekde v blízkosti cesty, sa Kollár pozeral s odporom, predstavovali pre neho totiž nesprávnu filozofiu prevýchovy, resp. výchovy.¹⁷¹

„Druhú cestu som konal z Bratislavy do Šamorína, a to s pani Kramerovou a jej dvoma synmi, ich otec, dôstojník, táboril tam s plukom Sommariva. Bola tam vojenská hostina a tak som sa ocitol po prvý raz v nevidanej spoločnosti skvelo vystrojených generálov, kapitánov, plukovníkov. Ani vysloviť neviem, ako úžasne na mňa, syna tichých múz, tento pohľad účinkoval!“¹⁷² K tejto charakteristike je sotva možné niečo dodať.

Zvlášť veľa priestoru venuje výjazdu do Viedne, kde sa v tom čase konala slávnosť na pamiatku víťazstva spojencov nad Napoleonom a Francúzmi pri Lipsku. Prijal vtedy pozvanie vdovy Járošičky, o ktorej syna sa staral v ústave. Samotná slávnosť ho však zvlášť neuchvátila. „Dav a stisk nesčíselného množstva ľudí bol taký veľký, že som sa vrátil domov celý zdlávený a pogniavený. Vedieť to vopred, sotva by som sa bol vystavil takému nebezpečenstvu. Podniky a predstavenia poskytovali znamenitú pastvu pre oči. Pod jasnou oblohou stáli tu chrámy a baldachýny z drahého batistu a šarlátu, pod ktorými boli služby božie v prítomnosti cisárskej rodiny a neprehľadného počtu nielen rakúskych, ale i pruských a ruských dôstojníkov a víťazov. Tu vypínala sa pyramída, sťaby najvyššia veža, vystavená zo samých diel. Dunajské brehy pospájali mostmi zo samých pušiek a kopijí tak silno, že zástupy ľudstva kráčali po nich celkom bezpečne. Asi za desiatimi dlhými stolmi, skvostne prestretými, sedeli dôstojníci, ktorí sa zúčastnili víťazného boja. Z nápisov a transparentov pozdával sa mi pre krátkosť, prostotu a vhodnosť najmä tento. *FVIIt DeCIMA oCtaVa oCtobris.*“¹⁷³ Naopak všetky zážitky zatienil jediný – návšteva predstavenia hry Wiliama Shakespeara „Kráľ Lear“. „Veľkosť Viedne, slávnosti lipského víťazstva, lesk dvora, ba i sama Štefanská veža videli sa mi chatrnými maličkosťami proti tomuto duchovnému výtvoru nesmrteľného poetu.“¹⁷⁴ Kollár sa nabažil aj z estetického hľadiska, keďže navštívil Schönbrunn a tiež viedenské obrazárne, čo mu chýbalo, „lebo v Bratislave maliarstvo a umenie netešili veľkej cti a málo sa pestovali...“¹⁷⁵

Pozri napr. VARSÍK, Milan. *Dotyky s minulosťou*. Martin : Osveta, 1988, s. 148. Batzenhäusel bola krčmička v príjemnom prírodnom prostredí, v areáli dnešného Horského parku.

¹⁷¹ KOLLÁR, ref. 2, s. 135. O Kollárovej botanickej zbierke pozri ref. 161.

¹⁷² KOLLÁR, ref. 2, s. 136.

¹⁷³ *Tamže*, s. 136. Víťazná bitka sa odohrala 18. októbra 1813.

¹⁷⁴ KOLLÁR, ref. 2, s. 136-137.

¹⁷⁵ *Tamže*, s. 137. Porovnaj aj ref. 163.

V poslednom roku pobytu zbral svojich chovancov do Holíča a Skalice. Tu ich zanechal u rodiny, kde sa mali poučiť slovenčine a sám pešo pokračoval cez Skalicu na Moravu. Cieľom bolo Brno. Cesta nebola príjemná, pretože celý čas Kollára prenasledovali „ustavičné, neslýchané a náramné hrmavice“, takže túto cestu nominoval na najhoršiu v celom živote: „*Prvú noc trávil som v akomsi veľkom osamelom hostinci, meno si už nepamätám. Proti hostincu asi na dvoje dostrelenie stál veličizný murovaný ovčinec, pokrytý tuším slamou. O polnoci prikvačila búrka, počujem hrozný tresk a v tej chvíli celý ovčín vzbĺkol plameňom, takže oheň ohrozoval i hostinec. Museli sme vyjsť von a v lejaku stáli sme dlho pod šírým nebom. V Brne ubytoval som sa v jednom z popredných hostincov prostred mesta. Ale tu zasa prišla taká búrka so strašlivým blýskaním a hromobitím, že mi od hrmotu sklo v obloku prasklo. Zoskočil som z postele a cengal na čašníka, ale na šťastie hrom neudrel do domu. Jednako som nespal už po celú noc.*“ Na druhý deň ho však krajina očarila – „*Ale vo dne videla sa mi Morava sťaby krásnym rajom. Dobré hradské, okrúhle mierne sa dvíhajúce kopce, svieža sťavnatosť, zelené doliny, mnohé rieky a rybníky sú jej utešenou ozdobou.*“

Z Brna následne cestoval cez Viedeň a Šopron do Zadunajska, aby tam spoznal tamojších Chorvátov, Vindov (Slovincov) a Slovákov. Bolo mu však ľúto, že z hľadiska slovanskej nacionálnej osvety tam všetko spalo.¹⁷⁶

Po skončení štúdia v Bratislave sa Kollár vrátil do Banskej Bystrice, pričom tomuto „druhému pobytu“ sme už na patričnom mieste venovali priestor. Tu zhromažďoval finančné prostriedky na plánované štúdium na univerzite v Jene. *Pamäti* zachytávajú aj jeho zážitky z tohto veľmi významného pobytu a tiež rozsiahle opisy cestovania po českých a nemeckých krajinách.

Hoci dielo *Pamäti z mladších rokov života* a zvlášť problematika uhorských reálií, najmä opisy krajiny, etnografických prvkov a miestnych zaujímavostí predstavuje z Kollárovho cestopisného diela iba malú časť, predsa má pri sledovaní takýchto čít, prejavov z chronologického hľadiska prioritu. V istej zárodočnej či dokonca striktne analogickej podobe obsahuje prvky typické aj pre neskoršie Kollárovo práce a v mnohých ohľadoch dáva pri jeho osobitne subjektívnom prístupe odpovede na niektoré problémy načrtnuté v neskorších prácach, ktoré už Kollár vnímal automaticky a znovu nevysvetľoval. Návrat k *Pamätiam* preto nielen s ohľadom na cestopisy, ale i na život Kollára, každodennosť jeho doby a jej vnímanie prináša ešte stále nové poznatky.

¹⁷⁶ KOLLÁR, ref. 2, s. 138.

Features of the Travel Book Genre, Slovak and Hungarian Issues in Kollár's Work *Pamäti z mladších rokov života*

This study focuses on the features of the travel book genre in the work of Ján Kollár *Pamäti z mladších rokov života* [*Memoirs of The Early Years of Life*]. Travel book represents only a minority of his literary work, nevertheless it considerably proves his interest in travelling, the cognition of country, people and local attractions. Simultaneously, *Pamäti* presents the beginning of Kollár's preoccupation with the travel book genre, because the work is still of memoirs character. The author captured locations of the residences of his childhood and of the time of his studies (Mošovce, Kremnica, Banská Bystrica, and Bratislava – Pressburg). There we can learn a lot about everydayness in the era of the first half of the 19th century. We try to investigate details of Kollár's motives to travel as well as to present his travel experiences in the form of travel book. Kollár has not just automatically recorded his reflections of the surrounding world, but as a romantic writer he has enriched them via his own assessments and observations. On the territory of Hungarian kingdom he perceived the differences between the mountainous region of contemporary Slovakia and the vast lowland of contemporary Hungary. He observed the differences between local ethnic groups like physical appearance, traits of character and language equally carefully. He has recorded also significant events; for example the celebration of the triumph over Napoleon Bonaparte's French army which took place in Vienna. In this sense *Pamäti* presents rich resource of interesting personal experiences, but also information on subjects of ethnography, natural science and history.

Keywords: travel book genre, country description, ethnic group description, Slovaks, Hungarians (Magyars), contemporary appearance of the towns, everydayness, Kingdom of Hungary, Slovakia, 1790 – 1842

http://www.fphil.uniba.sk/index.php?id=historia_nova

PODOLAN, Peter. *Cestopisné črty, slovenské a uhorské realie v Kollárových Pamätiach z mladších rokov života*. In *Štúdie o minulosti Slovenska a sveta*. Historia nova I – 2010 – 2. Bratislava : Stimul, 2011, s. 87-115. [online] Dostupné na internete:
<http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/ksd/HinoI-2010-2.pdf>